

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomických teorií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**„Vývoj výběru pojistného na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku
zaměstnanosti“**

Autor bakalářské práce:

Jindřiška MERHOUTOVÁ

Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Zlata KOŠTEJNOVÁ

Plzeň 2007 ©

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma „Vývoj výběru pojistného na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti“ jsem vypracovala samostatně. Všechny použité zdroje jsou uvedeny v příloženém seznamu použité literatury.

V Plzni dne 10.5.2007

Podpis: .....

Poděkování

Za spolupráci při zpracování mé bakalářské práce bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce, paní Ing. Zlatě Koštejnové. V neposlední řadě bych ráda poděkovala paní ředitelce Okresní správy sociálního zabezpečení Plzeň – jih, paní Dagmar Trinnerové. Oběma dámám vděčím za odborné konzultace, zajímavé nápady a trpělivou pomoc při zpracování této práce.

Vývoj výběru pojistného na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti

Souhrn

Cílem sociálního pojištění je zajistit občana v situacích spojených se ztrátou příjmů ze zaměstnání prostřednictvím vyplácených dávek. Ty jsou financovány z vybraného pojistného. Sociální pojištění funguje na principu rozpočtu – výběr pojistného tvoří příjmy, vyplacené dávky výdaje.

V této práci sleduji výběr pojistného jako základního prostředku k naplňování příjmů sociálního pojištění. Práce se zabývá analýzou ukazatelů, které výběr pojistného ovlivňují - tj. ekonomickým, demografickým vývojem i vývojem zaměstnanosti.

Výběr pojistného je vedle těchto ukazatelů ovlivňován především počtem plátců pojistného a jejich složením, vývojem platby připadající na jednoho pojištěnce a úspěšností výběru pojistného. Proto je v práci věnována pozornost struktuře plátců pojistného, výši odváděného pojistného jednotlivými plátcí. Rovněž je sledována struktura dluhu za plátcí pojistného, neboť ne vždy jsou povinnosti plátců zodpovědně plněny.

Výsledky jsou prezentovány ve formě grafů a tabulek, v nichž jsou porovnávány hodnoty zpravidla v průběhu několika let. V závěru práce je předkládána prognóza zejména důchodového pojištění, kde je zajímavé sledovat vliv demografických změn obyvatelstva České republiky.

Klíčová slova:

Sociální pojištění, průběžné financování, pojistné, výběr pojistného, ekonomický vývoj, demografický vývoj, vývoj zaměstnanosti, poplatníci pojistného, plátcí pojistného, výše pojistného, sankce v pojistném, dlužné pojistné, pohledávky na pojistném, prognóza.

The development of collection of social security premium and contribution to the state policy of employment

Summary:

The aim of social security is to secure client against a loss of income from work through paid out benefits. They are financed from the collected premium. The social security functions on the principle of budget – collected premium forms incomes and paid out benefits are expenses.

In this work the collection of social security premium is followed as the main means for fulfilling incomes for social security. The work focuses on analysis of indicators which influence the collected premium - i.e. economic and demographic development as well as development of employment.

The collected premium apart from these indicators is also influenced by numbers of payers of premium and their structure, development of payment per insured person and collection effectiveness. In this work the attention is paid to the structure of payers of premium, amount of premium paid by individual payers.

Furthermore the structure of debt on premium payers is followed. The duties of payers are not always responsibly fulfilled.

The results are presented in charts and tables in which the values are compared within several years. The conclusion of this work submits a prognosis especially of pension insurance where it is interesting to follow the influence on demographic changes of the population in the Czech Republic.

Key words:

social insurance, pay as you go, premium, collection of social security premium, economic development, demographic development, development of employment, premium ratepayers, premium payers, amount of premium sanctions on premium, outstanding premium, receivables , prognosis

Obsah

1. Úvod	5
2. Cíl a metodika práce	5
3. Literární rešerše (úvod do sociálního pojištění)	6
3.1. Pojmy, sociální pojištění v systému sociálního zabezpečení	6
3.1.1. Sociální stát	7
3.1.2. Sociální politika	7
3.2. Historický vývoj	9
3.2.1. Vznik povinného pojištění	10
3.2.2. Sociální pojištění v Čechách	12
3.3. Organizace sociálního zabezpečení v Čechách	14
3.4. Systém sociálního zabezpečení v České republice	15
3.5. Přehled zákonů a vyhlášek v sociálním pojištění	17
3.6. Subsystémy sociálního pojištění	17
3.6.1. Příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	18
3.6.2. Nemocenské pojištění	18
3.6.3. Důchodové pojištění	18
3.7. Financování systému sociálního pojištění	19
4. Determinanty ovlivňující výběr pojistného	21
4.1. Ekonomický vývoj	21
4.2. Demografický vývoj	22
4.3. Vývoj zaměstnanosti	23
5. Pojistné na sociální zabezpečení	24
5.1. Základní pojmy v pojistném	25
5.2. Poplatníci a plátcí pojistného na sociální zabezpečení	26
5.2.1. Vývoj počtu plátců pojistného a jejich složení	26
5.3. Procentní sazby, výpočet, odvod pojistného a způsob placení pojistného	27
5.3.1. Sazby pojistného	27
5.3.2. Výpočet pojistného	27
5.3.3. Způsob placení pojistného	30
5.3.4. Odvod pojistného	30
5.3.5. Vývoj průměrné platby připadající na jednoho pojištěnce	31
5.4. Sankce v pojistném	32
5.4.1. Penále	33
5.4.2. Pokuty	33

5.4.3. Přírůžka k pojistnému	34
5.4.4. Pravděpodobná výše pojistného	34
5.5. Přepjatky a nedoplatky na pojistném	35
5.6. Úspěšnost výběru pojistného	36
5.6.1. Pohledávky ČSSZ	37
5.6.2. Vymáhání a právní zajištění pohledávek	38
6. Prognóza vývoje sociálního pojištění	39
6.1. Důchodové pojištění	39
6.2. Plánované změny systému sociálního pojištění	41
7. Závěr	44
Seznam příloh	49
Seznam grafů	49
Seznam tabulek	50
Použitá literatura	50

1. Úvod

Sociální pojištění, podobně jako celá sociální politika státu, je založeno na principu solidarity zdravých s nemocnými, starých s mladými, zaměstnaných s nezaměstnanými.. Jeho smyslem je finančně zajistit občana v situacích spojených se ztrátou příjmů ze zaměstnání, (např. v době nemoci, rodičovství, stáří, invaliditě, nezaměstnanosti) pomocí dávek nemocenských, důchodových a dávek v nezaměstnanosti.

Sociální pojištění je založeno na pravidelných platbách pojistného. Pojistné na sociální zabezpečení (a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti) je vybíráno orgány sociálního zabezpečení od jednotlivých plátců. Sociální pojištění funguje na principu rozpočtu - výběr pojistného tvoří příjmy, vyplacené dávky výdaje.

Celý systém je financován průběžnou metodou, tj. právě vybrané pojistné slouží k průběžnému financování dávek sociálního pojištění. Výběr pojistného je tak zásadním předpokladem naplňování příjmů celého systému sociálního pojištění, právě výběr pojistného hraje jednu z klíčových rolí problematiky sociálního pojištění a proto bylo i toto téma vybráno jako téma mé bakalářské práce.

2. Cíl a metodika práce

Cílem této práce je sledovat výběr pojistného na sociální zabezpečení (a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti) a jeho vývoj v čase jako základního prostředku k naplňování systému sociálního pojištění penězi.

Na začátku práce je vypracována literární rešerše, která se zabývá teoretickým výkladem systému sociálního pojištění. Zabývám se zde proto historií sociálního pojištění, jeho začleněním do systému sociální politiky státu i vymezením v rámci sociálního zabezpečení. Je zde vyjmenován přehled legislativy této oblasti, tj. stěžejní zákony a další právní předpisy, které upravují oblast sociálního pojištění či sociálního zabezpečení. Také v této části práce popisují tři základní subsystémy sociálního pojištění – nemocenské, důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. V neposlední řadě je zde zmíněna základní organizační struktura orgánů, podílejících se na výběru či provádění sociálního pojištění a popsán princip financování sociálního zabezpečení v České republice.

Další část práce byla zaměřena na sledování základních ukazatelů, které mají vliv na příjmy i výdaje systému sociálního pojištění, tím i vliv na výběr pojistného na sociální zabezpečení jako takového. Jde především o ekonomický vývoj, demografický vývoj a vývoj zaměstnanosti země. Také je zde sledován vliv zejména sezónní nezaměstnanosti na výši příjmů z pojistného pomocí grafů, které přehledně zachycují nepřímou závislost mezi těmito proměnnými. S rostoucí nezaměstnaností klesá výběr pojistného a naopak.

Další část práce je zaměřena na samotný výběr pojistného. Popisují zde vedle základních pojmů v pojistném především strukturu poplatníků a plátců, kteří celý systém sociálního pojištění de facto financují a samozřejmě nechybí ani výše jimi odváděného pojistného. Protože ne vždy si plníme zodpovědně své povinnosti, je i jedna z kapitol této části práce věnována sankcím v pojistném a vymáhání pojistného - neboť bohužel ruku v ruce s výběrem pojistného jde i vymáhání jeho případných nedoplatků, tj. dluhů. V této kapitole tedy také analyzuji strukturu pohledávek za dlužníky pojistného a vývoj tohoto dluhu v průběhu několika let.

V poslední kapitole předkládám prognózu zejména důchodového pojištění, neboť patrný vliv demografického stárnutí českých obyvatel způsobuje nemalé obavy o dostatečnost budoucích příjmů z pojistného a vyvolává tak časté diskuse o reformách celého systému. Nejbližší záměry Vlády ČR se zde také pokouším stručně nastínit.

K tvorbě práce byly použity především metody kompilace názorů z odborné literatury, jejíž výčet je uveden v seznamu použité literatury; dále sběr a zpracování statistických údajů a jejich analýza především z Pojistně matematické zprávy o sociálním pojištění Ministerstva práce a sociálních věcí, ze závěrečné zprávy, příp. z interních materiálů České správy sociálního zabezpečení, či z údajů Českého statistického úřadu. Dále bylo použito grafického srovnání nashromážděných údajů a jejich popis či interpretace.

3. Literární rešerše (úvod do sociálního pojištění)

3.1. Pojmy, sociální pojištění v systému sociálního zabezpečení

Sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc tvoří komplex systému sociálního zabezpečení. Sociální zabezpečení je jedním ze subsystémů státní sociální politiky (např. vedle bytové politiky, vzdělávání, zdravotnictví atp.). Principy a cíle

státní sociální politiky vychází z hodnot sociálního státu, jehož smyslem je zajistit občanovi jeho základní přirozená lidská práva.

V této kapitole bych ráda vysvětlila základní pojmy jako je sociální politika, sociální stát a způsob začlenění sociálního pojištění do systému sociálního zabezpečení.

3.1.1. Sociální stát

„*Sociální stát*“ vyjadřuje vztah státu k sociální (společenské) oblasti života společnosti. V jeho formulaci vyústil historický vývoj v poválečné Evropě, která se v průběhu staletí potýkala s problémy masové chudoby, epidemií a následně obou světových válek. Tak bylo v Deklaraci lidských práv OSN z roku 1948 zakotveno, v podobě nezadatelných lidských práv, že stát je činěn odpovědným za negramotnost, nezaměstnanost, nouzi, nemoc a sociální zanedbanost svých občanů a je povinen ve spolupráci s občany usilovat o změnu tohoto nepříznivého stavu.

Sociální stát je založen na solidaritě a redistribuci příjmů mezi skupinami obyvatel. Je v něm prostřednictvím státní správy garantován minimální příjem na úrovni životního minima, minimální úroveň sociálního zabezpečení, kvalitní úroveň služeb pro všechny občany bez rozlišení.

V osmdesátých a devadesátých letech 20. století se často setkáváme se silící kritikou sociálního státu, s úvahami o krizi sociálního státu. To souvisí s růstem nákladů na sociální dávky a služby, způsobené stárnutím obyvatelstva a poklesem počtu ekonomicky aktivních osob. Vzniká tedy dojem, že koncepce sociálního státu je v krizi. Předmětem kritiky přitom ale je spíše rozsah sociální ochrany, povinně hrazené státem nebo veřejnoprávními institucemi. Nejčastější příčinou jsou změněné demografické a ekonomické podmínky v zemi. Takový stav si žádá reformu toho, kolik a komu se poskytuje, tedy změnu rozsahu sociálního přerozdělování, ne změnu koncepce, že stát je povinen poskytnout institucionální rámec k zachování lidských práv. V takovém smyslu zatím lidstvo ještě nevymyslelo nic lepšího.¹

3.1.2. Sociální politika

Sociální politika státu je prostředkem k naplnění cílů sociálního státu. Jejím hlavním úkolem je předcházet a čelit sociálním a ekonomickým ohrožením, s nímž se lidé

---

¹ Tomeš, I. Sociální politika – teorie a mezinárodní zkušenost. Praha: SOCIOKLUB, 2001. ISBN 80-86484-00-9.

v průběhu života setkávají, vytvářet příznivé podmínky pro rozvoj jednotlivců i sociálních skupin a vytvářet tak stejné šance pro všechny. Zároveň by měla svými opatřeními podporovat žádoucí sociální jednání jednotlivců i sociálních skupin, kultivovat lidský potenciál zaměřením na růst vzdělanosti a kulturnosti, na zdravotní péči, vhodné pracovní podmínky a způsoby trávení volného času, úsilím o důstojné životní podmínky občanů různě handicapovaných apod. Sociální politika má také výrazný stabilizační efekt, neboť tlumí sociální neklid a zabraňuje sociálním nepokojům, které jsou pro každé hospodářství zátěží. Tím vším plní své základní funkce – preventivní, ochrannou, stimulační, homogenizační a přerozdělovací. Každý z nás je nějakým způsobem účasten sociální politiky, zároveň je každý vystaven sociálním podmínkám, které nemůže ovlivnit. Výstižný popis funkce sociální politiky udává M. Potůček: „...sociální politika často funguje jako ochotná služka ekonomie, vždy připravená sesbírat lidské trosky, které po sobě zanechaly ekonomické transformace.“²

Sociální politika je zajišťována řadou státních i nestátních subjektů. Musí být výsledkem společenského a individuálního usilování. Je nutné posilovat výrazně úlohu nestátních subjektů, motivovat především vlastní odpovědnost občanů a skupin za svoji sociální situaci. Stát si přitom v sociální politice i nadále zachovává svoji rozhodující roli. Nástroji sociální politiky jsou sociální příjmy (např. transfery), sociální služby, věcné dávky, účelové půjčky, různé úlevy a výhody. Při jejich realizaci jsou dodržovány zásady jako sociální spravedlnost, solidarita, subsidiarita (tj. opatření státu nastupují jako podpora k vlastní sebezodpovědnosti) a participace (tj. spoluúčast jedince na vlastním sebezajištění např. v nemoci, zdraví atp.). Sociální politika v sobě zahrnuje opatření v oblasti

- sociálního zabezpečení,
- penzijního připojištění,
- politiky zaměstnanosti,
- zdravotní politiky,
- rodinné politiky,
- bytové politiky,
- vzdělávací politiky.³

---

² Potůček, M. Sociální politika. Praha: SLON, 1995, str. 31. ISBN 80-85850-01-X.

³ Arnoldová, A. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení, 1. část. Praha: Nakladatelství KAROLINUM, 2004. ISBN 80-246-0728-X.

3.2. Historický vývoj

Sociální politika se vyvíjela od rodinné a rodové vzájemné pomoci přes pomoc chudým až po ucelené soustavy institucí moderních společností, která zabezpečují lidská práva na existenci, život, zdraví, sociální zabezpečení a vzdělání. Často byla nová opatření sociální politiky zaváděna až jako snaha o řešení vzniklých sociálních problémů, na které upozornila sociální hnutí různým způsobem - třeba i revolucí.

Problém obživy, časem transformovaný do širokého problému chudoby, je nejstarší sociálně politický problém. Nejstarší sociálně politická řešení spočívala na rodové solidaritě, bez zvláštních institucí. Až monoteistické církve na počátku n.l. poskytly koncepční rámec pro sociální politiku svou výzvou k humánnosti, filantropii a svou dobročinnou pomocí chudým. Během raného feudalismu se bída a chudoba stává širokým problémem. Během 13. a 14. století už bylo chudých tolik, že církevní instituce byly schopny starat se jen o ty nejpotřebnější. V této době se však žebrota a chudoba stává předmětem zájmu i úřední moci.

Nástup liberálního státu pak ponechával občanovi vůli rozhodnout o svých příjmech a výdajích, stát nepovažoval za svou povinnost starat se o lidi v nouzi, hlavním heslem bylo známé „laissez faire, laissez passer“ (nech činiti, nech býti). Vyjadřuje víru v účinnost svobodného trhu, individuální motivaci, laissez passer je požadavek k minimálním zásahům státu do soukromých věcí občanů, svoboda podnikání v začínajícím kapitalismu. V tomto období byl definován minimální rozměr sociální politiky – evropské instituce mají poskytovat jen to nezbytné a neochuzovat daňové poplatníky. Liberalismus řadil sociální politiku především do působnosti obcí a nestátních subjektů, dokonce doporučoval zrušení chudinských zákonů jako projev nežádoucího vměšování státu do soukromého života obyvatel.

Období liberalismu je zásadní pro vznik soukromoprávního pojištění, jehož nástup byl možný objevením pojistně matematických zákonitostí a úmrtnostních tabulek v 17. století. To byl předpoklad i pro budoucí zavedení sociálního pojištění. Po vzniku úmrtnostních tabulek mohlo vzniknout komerční pojištění osob. Tabulky byly tři:

- absolutní počty zemřelých v příslušných letech,
- zemřelí v příslušném věku,
- žijící tohoto věku.

Roku 1663 byla založena Londýnská královská společnost na podporu přírodních věd, která inspirovala celou Evropu k výzkumům délky života lidí na různých místech. Objevem zákona mortality a jeho matematického výrazu se vyvinula pojistněmatematická technika, základní podmínka pro soukromé životní pojištění. Dalším zdokonalením úmrtnostních tabulek bylo rozlišení věku u mužů a žen.

V dalším období se začínají objevovat úvahy doporučující omezit liberalismus a podpořit rozvoj obchodu zdaňováním bohatých spíše než chudých, doporučovaly kolektivismus jako východisko lidského přežití. Vznikají dělnické podpůrné spolky – nejprve v Anglii v 17. století, v 18. se šíří rychle i jinam. S vývojem podpůrných spolků se objevují první požadavky na povinné sociální pojištění. Protože význam a vliv dělnických spolků se výrazně rozšířil (od 70. let 19. století postupně vítězí Marxův vliv, programy stran jsou významně marxistické; dochází k významné radikalizaci dělnického obyvatelstva) a spravoval již značné množství prostředků, došlo časem k zajištění jejich právní ochrany i formou zákona, který je však zároveň podřizoval státnímu dohledu. Časem si dělnické spolky vláda úplně podmanila a přeměnila je v instituce poskytující dělníkům pomoc při pracovní neschopnosti. Během dalšího vývoje se tyto staly právě nositeli státního nemocenského pojištění.⁴

3.2.1. Vznik povinného pojištění

Pod tlakem socialistů v průběhu 19. století byli liberálové nuceni připustit myšlenku povinného pojištění jako nástroje prevence masové chudoby, neboť v takovém rozsahu by mohla ohrozit samotný kapitalismus. Povinné pojištění mělo být založeno na individuální odpovědnosti občana za vlastní budoucnost, protože mělo být financováno z odložené spotřeby jednotlivce, tj. z kapitalizovaných příspěvků. Myšlenka pojištění se liší od ostatních korporativních teorií právě způsobem financování. Původní vybrané pojistné se kapitalizovalo, tj. každému pojištěnci se zaplacené pojistné ukládalo, investovalo a při splnění nároku vyplácelo. Dnes již tento znak vymizel. V době vysokých poválečných inflací a krizí sociálního pojištění se přešlo v celé Evropě k systému průběžného financování, neboť nashromážděné kapitály ztratily inflací reálnou hodnotu. V některých zemích Latinské Ameriky se dnes ke kapitalizaci individuálních příspěvků vrací (tzv. fondové hospodaření) zejména proto, že vlivem

---

⁴ Tomeš, I. Sociální politika – teorie a mezinárodní zkušenost. Praha: SOCIOKLUB, 2001. ISBN 80-86484-00-9.

ekonomického a demografického vývoje se systém průběžného financování stal příliš nákladným.

Výhoda nového zabezpečení spočívá v tom, že:

- stát vytváří institucionalizované struktury, jichž se občan musí účastnit,
- občan, resp. Jeho zaměstnavatel musí na financování těchto struktur přispět,
- občan získá právo na konkrétní dávky, jejichž podmínky a výše jsou předem definovány.

Účast zaměstnavatele na zabezpečení zaměstnance je typický rys systému, zejména jako součást systému odměňování.⁵

Tak se v této době rodí první z těchto tří základních modelů systému sociálního zabezpečení:

- Bismarckův model
- Beveridgeův model
- kombinovaný model.

Bismarckův zásluhový model je založen na pojistném principu, výše dávky je závislá na odvedeném pojistném, výši výdělků a době pojištění. Každoročně jsou výpočtové mechanismy i samotné dávky přizpůsobovány vývoji mezd tak, aby nevznikaly rozdíly mezi nově přiznanými a již vyplácenými dávkami.

Hlavní Bismarckovou zásluhou bylo zavedení sociálního pojištění pro široké vrstvy zaměstnanců. Jeho motivy byly účelové, neboť zestátnil fondy svépomocných nemocenských pokladen dělnických spolků, ze kterých se často financovaly stávky a další dělnické akce. V době zavedení sociálního pojištění šlo mimochodem o cca 2 mld. marek v těchto nemocenských pokladnách. Tak byl v roce 1883 přijat zákon o nemocenském pojištění, 1884 zákon o úrazovém pojištění a 1889 zákon o pojištění pro případ invalidity a stáří.

V Rakousku-Uhersku zavedl předseda vlády Taaffe po německém vzoru nemocenské pojištění v roce 1888, úrazové pojištění v roce 1889 a pojištění hornické v roce 1889. V roce 1906 nabyl účinnosti zákon o penzijním pojištění pro státní úředníky.

---

⁵ Tomeš, I. Sociální politika – teorie a mezinárodní zkušenost. Praha: SOCIOKLUB, 2001. ISBN 80-86484-00-9.

V Beveridgeově systému jsou dávky poskytovány v minimálním jednotném rozsahu pro všechny osoby určitého věku, případně je jejich výše závislá na době pojištění. Dávky jsou financovány z pojistného (placené občanem i zaměstnavatelem, garantované státem, spravované národní pojišťovnou). Díky rovné výši dávek nevznikají rozdíly mezi vyplácenými a nově přiznanými dávkami, pouze bývá jejich výše pravidelně upravována podle růstu cen.

Beveridgeův model má své základy v Anglii - v roce 1934 lord Keynes formuloval ekonomický model sociální politiky prostřednictvím přerozdělení daní. V průběhu 2. světové války na Keynesiánské pojetí navázal sir Beveridge svým návrhem systému národního pojištění. Národní pojištění zahrnovalo všechny výdělečně činné i nečinné občany, pro nevýdělečně činné bylo dobrovolné. Z národního pojištění byly poskytovány dávky při všech sociálních událostech spojených s rodinou, zdravím, stářím a nezaměstnaností.

Dalším vývojem se v jednotlivých zemích vytvářely různé kombinace těchto dvou modelů, vzniká *kombinovaný model*. Jeho nejčastějšími formami jsou pojistný systém se stanoveným minimem (po splnění stanovené doby pojištění přiznává minimální výši dávky, tu lze zvýšit procentní sazbou nebo stanovenou částkou) tzv. dvousložkový důchod, kdy jedna část důchodu je stanovena jednotnou výší a druhá závisí na výši odvedeného pojistného.⁶

3.2.2. Sociální pojištění v Čechách

Bismarckovské formy sociálního zabezpečení se u nás objevují koncem 19. století, když Rakousko - Uhersko přebírá myšlenku povinného pojištění po vzoru Německa. V 19. století dochází v R-U k rychlému rozvoji průmyslu a obchodu. Od 50. let se urychluje průmyslová revoluce. Tradiční řemeslo, a tím i početná střední vrstva obyvatel, se ocitá pod velkým tlakem. Tisíce drobných řemeslníků tak mnohdy mohou zůstat na místě a hladovět nebo odejít a stát se továrním dělníkem. V továrnách neexistovala ochrana práce, často zde byly nevyhovující hygienické i pracovní podmínky (zaměstnávání dětí jako levné pracovní síly, časté pracovní úrazy atp.). Mzdy byly nízké, ceny potravin vysoké. Dělnické rodiny žily často v nevyhovujících podmínkách, náročná dětská práce byla příčinou vysoké dětské úmrtnosti. Možnost

---

⁶ Krebs, V. a kol. Sociální politika. Praha: ASPI, a.s., 2005. ISBN 80-7357-050-5.

sebeobrany dělníků byla velice omezená. Stát v této oblasti neintervenoval, zákonné pojištění neexistovalo. Dělnictvo zakládá od 50. let bratrské pokladny, jakýsi zárodek pojištění, stát ani zaměstnavatel však do nich nepřispívali. V 60. letech 19. století zejména katolická církev občas vystupuje na ochranu utlačovaných vrstev; kapitalismus označuje za důkaz mravního úpadku a požaduje po vládě zákaz dětské práce. Vláda ale takové požadavky ignoruje. Vznikají tedy svépomocné Jednoty katolických tovaryšů – sdružení řemeslníků poskytující jistotu, i když značně omezenou ochranu.

Od 70. let 19. stol. se zvyšuje tlak dělnictva, v celé Evropě sílí vliv socialistů s Marxovými myšlenkami, vzniká i u nás Československá sociálně demokratická strana dělnická. V 80. letech 19. století tak jsou (díky konzervativnější vládě hraběte Taafeho, který částečně ustupuje šlechtě a katolické církvi) přijaty Dělnické zákony, které prvně upravují pracovní dobu v továrnách a v dolech, uzákoňují nárok na dovolenou a na volnou neděli a svátky, zakazují práci dětí do 14 let v továrnách. V roce 1887 byl přijat zákon o úrazovém a nemocenském pojištění – fondy, do kterých prvně přispíval zaměstnavatel i zaměstnanec (důchodové pojištění pro všechny občany se však až do konce monarchie R-U prosadit nepodařilo). Od roku 1889 tedy nabývá účinnosti zákon o nemocenském pojištění, kterým byla u nás prvně zavedena povinná úprava zabezpečení v nemoci. Šlo o významnou sociální reformu. Přestože dávková část zákona byla chudě vybavena, obsahovala hlavní věcné i peněžité dávky v nemoci a v mateřství. Negativem tohoto zákona byla značná organizační roztržičnost a nedostatečné provádění pojištění, protože zaměstnavatelé se jej snažili často obcházet.

V roce 1924 nabyt účinnosti zákon č. 221/1924 Sb. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, jež byl dílem československé politické reprezentace a na němž se podíleli přední odborníci na sociální politiku té doby

1. Invalidní a starobní pojištění tvořilo jednotný finanční celek, pouze organizačně spojený s jinak samostatným pojištěním nemocenským.
2. Z dělnického invalidního a starobního pojištění se poskytovaly dávky opětovné i jednorázové, vedle nárokových i některé dávky dobrovolné.

Základními dávkami byly důchod invalidní a starobní, důchody pozůstalostní jako vdovský a sirotčí. Z jednorázových dávek se poskytovalo odbytné. Mimo

peněžních dávek byla zavedena i dávka věcná, dobrovolná – léčebná péče pro odvrácení nebo odsun hrozící invalidity.

3. Některé dávky nemocenského pojištění byly omezeny, místo dosavadní relativní karence byla zavedena absolutní (takže nemocenské náleželo až od čtvrtého dne pracovní neschopnosti).
4. Celý systém sociálního pojištění byl založen na rovnováze příjmů a výdajů, pojistné hradili zaměstnavatelé a zaměstnanci, v případě úrazového pojištění nesli celé pojistné jen zaměstnavatelé. Pojištěnec i zaměstnavatel hradili polovinu předepsaných příspěvků.

V předválečné a válečné době se nemocenské pojišťovny dostaly do tíživé hospodářské situace, proto se uplatnila některá restriktivní opatření. Za okupace probíhaly především takové úpravy, jejichž cílem bylo vyrovnat se v dávkách s růstem cen a mezd. Až do roku 1948 zůstávaly platné dřívější předpisy, pouze od roku 1945 byly zavedeny přídatky na děti – snaha zvýšit příjmy alespoň rodinám s dětmi.

Koncepce národního pojištění v letech 1945 - 1948 vyústila v zákon č. 99/1948 o národním pojištění, který zrušil všechny předchozí předpisy této oblasti. Národní pojištění mělo zahrnovat všechny občany, co nejširší okruh sociálních událostí a co nejvýhodnější způsob zabezpečení. Na svou dobu šlo o zákon velice pokrokový, jehož koncepce byla formulována domácím i zahraničním odbojem v Londýně. Vycházel silně z anglického, tzv. Beveridgeovského modelu.

Následující úpravou z roku 1951 bylo nemocenské pojištění svěřeno do správy Revolučního odborového hnutí (kde zůstalo až do roku 1990) a jeho provádění bylo převedeno do závodů. V následujících úpravách od roku 1957 bylo sociální pojištění přizpůsobeno jednoduššímu sovětskému modelu – dávková soustava nemocenského pojištění byla přebudována podle cílů režimu. V dalších letech došlo k řadě změn a doplňků, dávky byly upravovány a zvyšovány nebo byly zavedeny nové. Obecná ustanovení zákona z roku 1956 o nemocenském pojištění zaměstnanců však platí dodnes.

3.3. Organizace sociálního zabezpečení v Čechách

Na počátku 90. let 20. století byla vytvořena nová soustava orgánů státní správy působících v oblasti sociálního zabezpečení, kterými jsou:

- Ministerstvo práce a sociálních věcí - jako ústřední orgán státní správy stanovuje především koncepční a strategické rámce sociálního zabezpečení.
- Česká správa sociálního zabezpečení - vystupuje jako odvolací orgán v oblasti nemocenského pojištění; v oblasti důchodového pojištění zaujímá zásadní postavení, neboť rozhoduje o dávkách důchodového pojištění, zařizuje jejich výplaty, rozhoduje o povinnosti občana vrátit dávku důchodového pojištění atp.
- Okresní správy sociálního zabezpečení - rozhodují prvoinstančně o nárocích na dávky nemocenského pojištění; rovněž plní nezanedbatelnou roli v oblasti důchodového pojištění, neboť svými lékaři posuzují zdravotní stav a pracovní schopnost občanů pro účely sociálního zabezpečení (rozhodují o existenci tzv. dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu občana, který je jednou z podmínek přiznání invalidního důchodu).
- Ministerstvo vnitra, ministerstvo spravedlnosti, ministerstvo obrany.

Tyto orgány vybírají pojistné na sociální zabezpečení a realizují provádění dávkových nároků vyplývajících z nemocenského a důchodového pojištění. Ministerstvo vnitra, spravedlnosti a obrany stejné úkony provádí vůči příslušníkům ve služebním poměru, na které se vztahuje speciální právní úprava (Policie České republiky, Vězeňská služba a vojáci z povolání). Obecně mohou říci, že ve všech zemích NATO je oblast sociálního zabezpečení příslušníků silových resortů odlišná od civilní sféry a zpravidla deklaruje vyšší standardy v oblasti sociálního zabezpečení oproti jiným profesím. Konkrétní systém výsluhových náležitostí je vždy v kompetenci konkrétního státu, NATO ani jiné subjekty nestanovují svým členům žádné závazné normy. Odlišnosti právní úpravy a systému výluhových dávek vyplývají z převážně negativních rozdílů služby v ozbrojeném sboru (např. zvláštnosti v oblasti základních lidských práv a svobod, v oblasti práv politických, hospodářských, sociálních, pracovních i v oblasti trestního práva).

3.4. Systém sociálního zabezpečení v České republice

Počátkem 90. let byl v ČR vytvořen komplexní systém sociálního zabezpečení, zahrnující tři základní systémy:

- systém sociálního pojištění,
- systém státní sociální podpory,

- systém sociální pomoci.

Jejich základní odlišnost spočívá v druhu sociální situace, zakládající nárok na dávku, ve způsobu financování dávek jednotlivých systémů a ve formě organizačního zajištění systémů.

System sociálního pojištění řeší situace, na něž se může občan předem připravit (pojistit). V tomto směru jsou provozovány systémy

- *důchodového pojištění,*
- *nemocenského pojištění*
- *příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.*

System je financován z pojistného, které platí podle stanovených podmínek zaměstnanec, zaměstnavatel i osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ). Organizační zajištění spočívá v činnosti příslušných specializovaných institucí, zabývajících se výběrem a prováděním sociálního pojištění. Ze systému sociálního pojištění jsou vypláceny dávky nemocenského a důchodového pojištění, případně dávky v nezaměstnanosti pro překonání sociálních událostí, které souvisejí se ztrátou příjmu (např. nemoc, invalidita apod.) z výdělečné činnosti. Sociální pojištění je upraveno především zákonem č. 589/1992 o pojistném na sociální zabezpečení, zákonem č. 582/1991 o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, zákonem č. 155/1995 o důchodovém pojištění, zákonem č. 54/1956 o nemocenském pojištění (další právní předpisy uvedeny v následující kapitole – ad. níže).

V rámci **systemu státní sociální podpory** jsou řešeny situace, které jsou společností uznány jako zřetele hodné, tj. kdy je rodinu (především rodinu s dětmi), účelné podpořit. Takto je vymezeno několik základních dávek. Ty jsou financovány z daní (tedy ze státního rozpočtu) a jsou vypláceny prostřednictvím úřadů státní sociální podpory (úřady práce).

Ze systému státní sociální podpory se podle zákona č. 117/1995 o státní sociální podpoře (ve znění pozdějších změn a doplňků) v roce 2007 vyplácí:

- 1) dávky závislé na příjmu (přídatek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení)

- 2) dávky nezávislé na příjmu (rodičovský příspěvek, příspěvek na školní pomůcky, dávky pěstounské péče, porodné, pohřebné)

Systémem sociální pomoci se řeší obtížné sociální situace stavu hmotné a sociální nouze, které občan nemůže řešit sám, či s pomocí rodiny. Sociální pomoc se řeší prostřednictvím:

- sociálních služeb, poskytovaných nestátními neziskovými organizacemi, obcemi, kraji,
- dávek sociální pomoci, které poskytuje stát prostřednictvím pověřených obecních úřadů.

Sociální pomoc je financována ze státního rozpočtu a z rozpočtu obcí. Od ostatních systémů se liší svou aplikací, která je podmíněna chudobou (sociální potřebností), či dočasnou nebo náhlou nouzí a nemožností subjektu poskytnout si pomoc. Systém sociální pomoci upravuje od 1.1.2007 zákon č. 108/2006 o sociálních službách, zákon č. 110/2006 o životním a existenčním minimu a zákon č. 111/2006 o pomoci v hmotné nouzi.

Poskytované služby v rámci systému sociální pomoci (např. sociální poradenství, sociálně právní ochrana, sociální prevence, sociální služby - domovy důchodců, penziony pro důchodce, ústavy sociální péče pro dospělé, ústavy sociální péče pro mládež, pečovatelská služba).

Poskytované dávky v rámci systému sociální pomoci (např. dávky z důvodu ochrany proti chudobě a sociálnímu vyloučení, dávky sociální péče pro těžce zdravotně postižené občany, dávky sociální péče při sociální potřebnosti).

3.5. Přehled zákonů a vyhlášek v sociálním pojištění

Sociální pojištění vychází z několika zásadních právních předpisů - Zákon č. **582/1991** Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení; Zákon č. **155/1995.**, o důchodovém pojištění; Zákon č. **589/1992** Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti; Zákon č. **54/1956** Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců.

3.6. Subsystémy sociálního pojištění

Platby pojistného na sociální zabezpečení v sobě zahrnují:

- příspěvek na státní politiku zaměstnanosti,

- nemocenské pojištění,
- důchodové pojištění.

3.6.1. Příspěvek na státní politiku zaměstnanosti

Je součástí sociálního pojištění, neboť stejně jako nemocenské a důchodové pojištění, jeho smyslem je „pojistit“ občana pro případ ztráty zaměstnání a tím ztráty výdělku. Příspěvek na státní politiku zaměstnanosti je zároveň výrazem solidarity zaměstnaných s nezaměstnanými. Zahrnuje v sobě příspěvky poplatníků na aktivní politiku zaměstnanosti státu (tj. např. financování společensky účelných míst a rekvalifikací) i na politiku pasivní, tj. např. financování podpory v nezaměstnanosti.

3.6.2. Nemocenské pojištění

Dávky nemocenského pojištění mají finančně zabezpečit ekonomicky aktivního občana v případě krátkodobé ztráty příjmu z důvodu nemoci či mateřství. Účast na nemocenském pojištění zaměstnanců vzniká ze zákona, osoby samostatně výdělečně činné (dále OSVČ) si mohou platit nemocenské pojištění dobrovolně. Z nemocenského pojištění jsou vypláceny čtyři druhy dávek:

- nemocenské,
- podpora při ošetřování člena rodiny (POČR),
- vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství (VPTM),
- peněžitá pomoc v mateřství (PPM).

OSVČ, která si dobrovolně platí nemocenské pojištění pak má nárok jen dvě dávky - na nemocenské a peněžitou pomoc v mateřství.

Zaměstnavatel s více než 25 zaměstnanci vyplácí dávky nemocenského pojištění svým zaměstnancům sám, ostatním zaměstnancům a OSVČ je vyplácí příslušná okresní správa sociálního zabezpečení (dále OSSZ).

K nemocenskému pojištění je zaměstnavatel povinen zaměstnance přihlásit ihned po jeho nástupu do zaměstnání, popřípadě jej po skončení pracovního poměru odhlásit. OSVČ se k účasti na nemocenském pojištění přihlašuje sama.

3.6.3. Důchodové pojištění

O dávkách důchodového pojištění rozhoduje ČSSZ a v rámci důchodového pojištění pak poskytuje:

- důchody starobní,

- plné invalidní,
- částečně invalidní,
- vdovské, vdovecké,
- sirotčí.

Všechny druhy důchodových dávek se skládají ze základní a procentní výměry. Základní výměra je pro všechny důchody stejná, procentní výměra je odvozena od doby pojištění, po kterou občan platil pojistné.

3.7. Financování systému sociálního pojištění

Sociální zabezpečení může být financováno:

- *státním financováním*, kdy občan odvádí státu daně plynoucí do státní pokladny, odkud jsou pak prostřednictvím rozpočtu občanu vypláceny za zákonem stanovených podmínek dávky sociálního zabezpečení. Tento způsob financování byl v ČR uplatňován do roku 1993.
- *Sociálním pojištěním*, kdy občan povinně pojišťuje sám sebe (svými příspěvky, tj. pojistným) pro případ budoucí pojistné (sociální) události, případně jej pojišťuje někdo jiný (stát, zaměstnavatel).

Systém sociálního pojištění pak může být financován dvěma způsoby:

- kapitálový systém,
- průběžně financovaný systém.

Kapitálový systém: podstatou tohoto systému je tvorba kapitálových rezerv z vybraných příspěvků. Nahromaděný kapitál lze investovat a výnosy z investic použít k úhradě části nákladů na vyplácené dávky a tedy ke snížení příspěvků, nebo ke zvýšení úrovně dávek. Fondy jsou však zranitelné, jestliže inflace roste výrazně rychleji než úroková míra. Tento systém je využíván spíše jako systém doplňkový nebo jako privátní připojišťovací systém než jako základní systém důchodového pojištění.

Systém průběžného financování je u nás uplatňován jako základní způsob financování sociálního pojištění. Je založen na principu prostého přerozdělení, kdy vybrané příspěvky od poplatníků jsou bezprostředně vypláceny poživatelům dávek. Je to systém výrazně citlivý na demografické změny a na vývoj ekonomicky aktivního obyvatelstva. Nevytváří se fondy, takže nelze počítat s kapitálovými výnosy. Jeho výhodou je však snadné přizpůsobování důchodů inflaci a růst vybíraných příspěvků společně s růstem

mezd. Podstatou systému průběžného financování je rozpočet, takže jeho cílem je zajistit, aby výdaje nepřevyšovaly příjmy. Proto na příjmové straně hraje zásadní význam výběr pojistného, tedy cílem je získat předpokládané prostředky od poplatníků, naproti tomu na výdajové straně je důležité přesně předpovědět pravděpodobné náklady.

Podle zákona č. 589/1992 Sb., je v České republice pojistné na sociální zabezpečení definováno jako pojistné na:

- důchodové pojištění,
- nemocenské pojištění,
- příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Příjmy z pojistného na sociální zabezpečení jsou příjmy státního rozpočtu společně s jeho příslušenstvím, kterým je penále, přírážka k pojistnému na SZ a pokuty. Nutno říci, že skutečnost, že pojistné na sociální zabezpečení v ČR je součástí státního rozpočtu, je ve světě rarita.

Od roku 1996 má ve státním rozpočtu alespoň zvláštní postavení pojistné na důchodové pojištění. To je vedené na samostatném účtu státního rozpočtu, tzv. Zvláštním účtu důchodového pojištění. Na tento účet se z plateb pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti převádí poměrná část odpovídající pojistnému na důchodové pojištění (neboť všechny tři odvody se odvádí souhrnně jednotnou částkou a nerozlišují se). Vyplácí se z něho výdaje na dávky důchodového pojištění (včetně administrativních výdajů na výběr důchodového pojištění). Rozdíl mezi příjmy a výdaji tohoto účtu lze využít pouze na zvýšení dávek důchodového pojištění a na úhradu záporného salda účtu, a to pouze se souhlasem poslanecké sněmovny. Říkáme, že jeho prostředky jsou účelově vázány na výdaje důchodového pojištění.

Výdaje na nemocenské pojištění jsou hrazeny ze státního rozpočtu; zvláštní režim hospodaření s pojistným na nemocenské pojištění se u nás neuplatňuje.

Pokud výdaje na sociální zabezpečení převyšují příjmy z pojistného, je tento rozdíl hrazen ze státního rozpočtu. Zdrojem financování sociálního pojištění v ČR jsou tedy výhradně příjmy státního rozpočtu, přičemž výraznou položkou v těchto příjmech je pojistné na sociální zabezpečení. Vývoj příjmů a výdajů nemocenského i důchodového pojištění prezentuje Příloha 1 - Financování systému sociálního pojištění v Grafu 1, 2 a Tabulce 2, 3.

4. Determinanty ovlivňující výběr pojistného

Vývoj sociálního pojištění je ovlivňován celou řadou vnějších faktorů. Financování systému a jeho stabilitu ovlivňují především politická situace, hospodářský vývoj země (vývoj HDP, inflace, nezaměstnanost) a demografický vývoj.

Tyto uvedené faktory mají konkrétní vliv např. na výši do systému odváděných příspěvků (výběr pojistného), výši vyplácených dávek, stanovení věku pro odchod do důchodu, předčasné odchody do důchodu, zneužívání nemocenských dávek.

4.1. Ekonomický vývoj

Hospodářský vývoj země je významným faktorem, který ovlivňuje vývoj sociálního pojištění. I systém sociálního zabezpečení výrazně ovlivňuje (omezuje) ekonomiku země. Omezuje jej především výši odvodů ze mzdy poplatníků do systému nebo naopak výši poskytovaných dávek. Vysoké daňové a příspěvkové zatížení osob zdražuje pracovní sílu, tím rostou ceny jednotlivých výrobků a tím se snižuje jejich konkurenční schopnost. To vede k rozsáhlým ekonomickým problémům.⁷ V souvislosti se sociálním pojištěním i celým systémem sociálního zabezpečení se sledují zejména:

- ekonomický růst nebo stagnace (dynamika HDP),
- cenová dynamika (inflace),
- mzdová dynamika.

Při zpomalení ekonomického růstu se výrazně omezují prostředky plynoucí do systému sociálního pojištění, obecně ve společnosti roste nezaměstnanost, chudoba, životní náklady, projevují se i další negativní jevy; výdaje na dávky ze systému sociálního zabezpečení k pokrytí všech sociálních událostí ve společnosti následně rostou výrazně rychleji.⁸ Při vysoké inflaci je zase nutné dorovnávat výši vyplácených dávek tak, aby nedocházelo ke snižování životní úrovně jejich příjemců. Tím se výrazněji zvyšují výdaje systému. Mzdová dynamika je dalším faktorem, ovlivňujícím samotný výběr pojistného zejména výši odvodů (plateb připadajících na poplatníka), neboť výše pojistného je odvozena z výše výdělku (procentní sazba z mzdového objemu). Také je potřeba sledovat vzájemné relace mezi výší mezd a poskytovaných dávek, aby nedocházelo k jejich zneužívání. Příloha 2 - Determinanty výběru

⁷ Arnoldová, A. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení, 1. část. Praha: Nakladatelství KAROLINUM, 2004. ISBN 80-246-0728-X.

⁸ Krebs, V. a kol. Sociální politika. Praha: ASPI, a.s., 2005. ISBN 80-7357-050-5.

pojistného; Ekonomický vývoj shrnuje vývoj HDP, inflace a průměrné hrubé mzdy v národním hospodářství České republiky (Tabulka 4, 5 a 6).

Pro představu o výši vyplácených důchodových dávek ze systému sociálního pojištění činila v roce 2006 podle údajů ČSSZ průměrná výše starobního důchodu 9.595 Kč, při pozdějším odchodu do důchodu než je předepsaný důchodový věk pak jeho výše činila průměrně 12.077 Kč. Průměrná výše pozůstalostního důchodu činila ve stejném roce 2.564 Kč a výše invalidních důchodů pak 9.012 Kč.

4.2. Demografický vývoj

Mezigenerační rovnováha hraje v systému průběžného financování sociálního pojištění zásadní roli; průběžné financování systému důchodového pojištění funguje skvěle v případě, že podíly ekonomicky aktivní populace jsou ve výrazné převaze k populaci postaktivní. S proměnou těchto relací se mění tzv. indexy ekonomického zatížení (udávají, kolik osob závislých – tj. dětí a důchodců připadá na 100 osob ve věku pracovně aktivních (IEZ_C) či kolik důchodců připadá na 100 osob ve věku pracovně aktivních (IEZ_{SP})).

Demografický vývoj v ČR směřuje k prodlužování střední délky života a tím k poklesu úmrtnosti při trvale nízké úrovni porodnosti.⁹ Při sledování demografického vývoje pro potřeby sociálního pojištění se sleduje zejména:

- proces stárnutí populace,
- index ekonomické zátěže starou populací (IEZ_{SP}),
- index ekonomického zatížení (IEZ_C).

Česká společnost se z pohledu věkové struktury vyvíjí tak, že postupně přibývají počty osob v důchodovém věku. Naproti tomu podíl dětské populace v ČR se dlouhodobě snižuje. V roce 2050 by důchodci měli tvořit 31,3% obyvatel ČR (oproti 14,2% v roce 2005). IEZ_{SP} by se měl podle predikcí v roce 2030 zvýšit na 47-57 (z 35 důchodců v roce 1990). IEZ_C , tedy závislost neaktivní populace na populaci aktivní, by měl v letech 2010-2020 dosáhnout úrovně, kdy 100 ekonomicky činných zabezpečuje asi 75-77 osob závislých, většina ekonomicky závislých přitom bude z populace starých osob.¹⁰ Je třeba říci, že současná demografická struktura je ekonomicky nejpříznivější

⁹ Účelová publikace „Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění“. Praha: MPSV, 2006. ISBN 80-86878-39-2.

¹⁰ <http://www.strukturalni-fondy.cz/oprlz/1-1-3-demograficky-vyvoj-a-migrace>

v celé své historii, neboť např. v roce 2002 dosáhl podíl počtu obyvatel nejproduktivnější věkové skupiny 20-59 let rekordní úrovně (6.056 tis. osob). V současné době se totiž v produktivním věku nacházejí silné demografické ročníky dvou populačních vln (50. a 70. léta). V první dekádě 21. století se však začnou silné ročníky z 50. let posouvat do postproduktivního věku, takže od druhé dekády bude pracovní potenciál populace České republiky slábnout.¹¹ Příloha 3 - Determinanty výběru pojistného; Demografický vývoj obsahuje údaje o věkové struktuře, úhrnné plodnosti a střední délce života v Tabulce 7, 8 a dále údaje o vývoji indexu stáří (IEZ_{SP}) a ekonomického zatížení (IEZ_C) v Grafu 3.

4.3. Vývoj zaměstnanosti

Růst nezaměstnanosti vede k deficitům důchodového i nemocenského pojištění. Při rostoucí nezaměstnanosti klesají příjmy z pojistného na sociální zabezpečení, na druhé straně výrazně rostou výdaje z důchodového i nemocenského pojištění (v důsledku vyššího počtu předčasných důchodů, nezaměstnaní často využívají ochrannou dobu k čerpání nemocenských dávek apod.).

Nezaměstnanost má ve své dlouhodobé podobě řadu důsledků ekonomických i sociálních,¹² proto je úsilí o snižování nezaměstnanosti jedním z klíčových snah státu. Výběr pojistného na sociální zabezpečení je z hlediska zaměstnanosti především ovlivněn:

- vývojem počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva (míra ekonomické aktivity),
- mírou nezaměstnanosti.

Fakt stárnutí české populace se prozatím projevuje v nárůstu počtu osob v ekonomicky aktivním věku. Naproti tomu však klesá míra ekonomické aktivity, která vyjadřuje podíl počtu zaměstnaných a nezaměstnaných (tj. ekonomicky aktivního obyvatelstva) na počtu osob 15tiletých a starších. V historii měla svoji nejvyšší hodnotu v roce 1930 (73,6). Podle některých demografických predikcí¹³ by hodnoty z r. 1985 mohla dosáhnout znovu okolo r. 2015 a zde setrvat až do r. 2030. Následně by měla vlivem demografického vývoje ČR klesat. Vývoj míry ekonomické aktivity a míry nezaměstnanosti prezentuje Příloha 4 - Determinanty výběru pojistného; Vývoj

¹¹ Rabušíč, L. Česká společnost stárne. Brno: Georgetown, 1995. ISBN 80-901604-2-5.

¹² Helísek, M. Makroekonomie – základní kurs. Slaný: MELANDRIUM, 2002. ISBN 80-86175-25-1

¹³ Rabušíč, L. Česká společnost stárne. Brno: Georgetown, 1995, str. 97. ISBN 80-901604-2-5

zaměstnanosti v Tabulce 9, 10 a v Grafu 5. V Tabulce 11 a Grafu 4 je zachycen vývoj příjmů pojistného na sociální zabezpečení a vliv nezaměstnanosti na jeho výběr. Vliv zejména sezónní nezaměstnanosti na příjmy z pojistného zachycují Grafy 6 a 7. Pomyslná křivka příjmů pojistného na sociální zabezpečení je reálným zrcadlovým obrazem křivky nezaměstnanosti.

5. Pojistné na sociální zabezpečení

Pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti směřuje k úhradě výdajů na:

- dávky důchodového pojištění,
- dávky nemocenského pojištění,
- dávky a služby státní politiky zaměstnanosti,
- provádění (správní výdaje) nemocenského, důchodového pojištění a státní politiky zaměstnanosti.

Pojistné je příjmem státního rozpočtu. V případě nedostatku vybraných prostředků je deficit vyrovnán z ostatních příjmů (daně) rozpočtu, naopak v případě vyššího výběru pojistného oproti výdajům je pojistné použito na krytí ostatních výdajů rozpočtu. Pouze je-li na důchodovém pojištění vybráno více než činí výdaje, mohou být tyto příjmy od roku 1996 použity jen na důchodové pojištění.

Účast na důchodovém i nemocenském pojištění vzniká povinně; jsou jej účastny i osoby, které pojistné momentálně neplatí (např. studenti, ženy na mateřské dovolené, muži vykonávající vojenskou nebo civilní službu), trvá-li jim pracovní vztah zakládající účast na nemocenském pojištění. Všichni účastníci nemocenského a důchodového pojištění, kteří mají příjem započítatelný do vyměřovacího základu pro odvod pojistného jsou povinni ze zákona přispívat na úhradu výdajů nemocenského a důchodového pojištění a státní politiky zaměstnanosti, tj. platit pojistné. Není rozhodující, zda sami budou některé dávky ze systému čerpat či nikoliv. I pracující starobní důchodce proto musí platit pojistné. Přispívá na úhradu výdajů na důchody, včetně toho, který pobírá.¹⁴

---

¹⁴ Ženíšková, M. a kol. Pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění. Olomouc: ANAG, 2005, str. 12. ISBN 80-7263-274-4.

Výběr pojistného, tedy výše příjmů z něho, je ovlivněn zejména počtem a složením plátců pojistného, průměrnou výší jejich platby a úspěšností výběru pojistného příslušných institucí, které se výběrem pojistného zabývají.

5.1. Základní pojmy v pojistném

Základní právní vztahy v nemocenském a důchodovém pojištění jsou odvozeny především z pracovněprávních vztahů, neboť smyslem pojištění je zabezpečit občany činné v procesu společenské dělby práce.

Občan se může účastnit procesů dělby práce prostřednictvím organizace (jako zaměstnanec) nebo jako jednotlivec (osoba samostatně výdělečně činná, dále OSVČ). Protože podmínky účasti na trhu práce jako zaměstnanec nebo jako OSVČ jsou rozdílné, jsou i podmínky účasti na nemocenském a důchodovém pojištění odlišné.

Vznik pojištění u pojištěnců u zaměstnanců vzniká pojištění dnem skutečného nástupu do zaměstnání až do jeho skončení. U OSVČ je nemocenské pojištění dobrovolně, vzniká dnem přihlášení se OSVČ k účasti na něm. Důchodové pojištění pak je povinné (vykonává-li OSVČ svoji činnost jako hlavní, při vedlejší činnosti při dosažení zákonem stanovené hranice příjmů, přihlášením se k účasti). Zaniká např. ukončením činnosti OSVČ. U *Osoby dobrovolně účastné důchodového pojištění* vzniká důchodové pojištění přihlášením se k účasti na něm. Pojistné se vypočítá podle zákona č. 589/92 Sb. z vyměřovacího základu za rozhodné období, násobené příslušnou pojistnou sazbou.

Zaměstnavatel se pro účely sociálního pojištění rozlišuje podle počtu zaměstnanců. Rozlišuje se tzv. *malá organizace*, která zaměstnává do 25 vč. zaměstnanců a dále tzv. *organizace*, která zaměstnává více než 25 zaměstnanců. Organizace je významný subjekt provádějící nemocenské pojištění svých zaměstnanců (oproti malé organizaci).

Vyměřovací základ je částka, ze které se platí pojistné. Zákon o pojistném vymezuje příjmy či výdaje a jejich výši, v níž se zahrnují do vyměřovacího základu. Čím vyšší vyměřovací základ, tím vyšší pojistné se odvádí státu.

Rozhodné období se liší podle skupiny poplatníka; je to období, ze kterého se zjišťuje výše vyměřovacího základu. Pro organizaci, malou organizaci, zaměstnance a osoby dobrovolně účastné na důchodovém pojištění je rozhodným obdobím kalendářní měsíc (neboť organizace v účetnictví uzavírají příjmy zaměstnanců měsíčně). Pro OSVČ je

rozhodným obdobím kalendářní rok (své příjmy a výdaje v účetnictví uzavírá jednou ročně – když podává daňové přiznání a Přehled o příjmech a výdajích za příslušný rok).

Pojistná sazba je procentní sazba, kterou se vypočítá výše pojistného. Násobí se jí výše daného vyměřovacího základu; pro jednotlivé poplatníky je různá.

5.2. Poplatníci a plátcí pojistného na sociální zabezpečení

Poplatníci pojistného jsou osoby, které mají povinnost platit ze svých příjmů pojistné. **Poplatníky** jsou:

- zaměstnavatelé,
- zaměstnanci,
- OSVČ,
- osoby dobrovolně účastné důchodového pojištění

Jednotliví poplatníci platí různé procento ze svého příjmu, tedy různou výši pojistného a také jiný druh pojistného. OSVČ a osoby dobrovolně účastné na DP si mohou určit, z čeho budou platit pojistné; zaměstnanec a zaměstnavatel si toto určit nemůže.

Plátce je ten, kdo pojistné odvede na účet okresní správy sociálního zabezpečení (OSSZ), tj. kdo fyzicky složí peníze za pojistné na účet OSSZ/do rozpočtu.

Plátcí jsou:

- zaměstnavatelé (tj. organizace a malé organizace),
- OSVČ,
- osoby účastné dobrovolného důchodového pojištění.

Zaměstnavatelé mají povinnost srazit svým zaměstnancům z jejich příjmů vypočtené pojistné a odvést jej, společně s pojistným za zaměstnavatele, na účet okresní správy. Proto mezi plátcí chybí zaměstnanec. Plátce je tedy i za poplatníka povinen odvést pojistné.

5.2.1. Vývoj počtu plátců pojistného a jejich složení

Výše příjmů sociálního pojištění je ovlivněna vývojem počtu plátců pojistného a jejich složením (tedy i vývojem zaměstnanosti). Tento ukazatel je silně předurčen demografickým a sociálně ekonomickým vývojem.

Od roku 1994 do roku 2000 se počet plátců snižoval. Od roku 2000 má tento ukazatel mírně stoupající trend. To má svou souvislost, vedle výše uvedeného demografického a sociálně ekonomického vývoje, s růstem podílu OSVČ s hlavní činností na celkovém počtu pojištěnců. Od 1.1.2004 došlo totiž ke změně právních předpisů, kterými byli významně vtaženi do systému sociálního pojištění svou povinností platit povinné zálohy

na pojistné, a to i v případě, kdy nevykazují příjem a jsou ve ztrátě. Počet a složení plátců zachycuje Příloha 5 - Pojistné na SZ; Poplatníci a plátcí pojistného v Tabulce 12 a Grafu 8.

5.3. Procentní sazby, výpočet, odvod pojistného a způsob placení pojistného

Pojistné na sociální zabezpečení se vypočítá podle vztahu:

$$\text{Procentní sazba } x \text{ vyměřovací základ (za rozhodné období)}$$

5.3.1. Sazby pojistného činí:

- pro zaměstnavatele (organizace a malé organizace): 26%.
- pro zaměstnance: 8%.
- pro osoby samostatně výdělečně činné: 29,6% na povinné důchodové pojištění a 4,4% na dobrovolné nemocenské pojištění.
- pro osobu s dobrovolnou účastí na důchodovém pojištění: 28%.

Sazby pojistného lze podrobněji rozčlenit (Tabulka 1); toto členění ovlivňuje zaúčtování jednotlivých položek pojistného do státního rozpočtu.

Tabulka 1: Procentní sazby pojistného

% sazby Poplatník	Celkem %	Důchodové pojištění	Nemocenské pojištění	Příspěvek na státní politiku zaměstnanosti
Zaměstnavatel	26	21,5	3,3	1,2
Zaměstnanec	8	6,5	1,1	0,4
OSVČ	34	28	4,4	1,6
Osoba dobrovolně účastná DP	28	28	0	0

(ČSSZ)

5.3.2. Výpočet pojistného

Výše pojistného se vypočítá z vyměřovacího základu zjištěného v rozhodném období, násobíme-li jej příslušnou procentní sazbou. Pojistné se u každého poplatníka zaokrouhluje na celé koruny nahoru. Výpočet pojistného se tedy provádí podle vztahu:

$$\text{pojistná sazba } x \text{ vyměřovací základ}$$

Zaměstnanci, zaměstnavatelé

Rozhodným obdobím, v němž se zjišťují příjmy pro výpočet pojistného, je kalendářní měsíc; Vyměřovacím základem (zjednodušeně řečeno) je:

- u zaměstnavatele úhrn hrubých mezd jeho zaměstnanců,
- u zaměstnance hrubá mzda zaměstnance.

Pojistné zaměstnance (zaokrouhlené nahoru u každého zaměstnance) srazí zaměstnavatel z platu zaměstnance, jeho výše činí podle uvedeného vztahu 8% z hrubé mzdy zaměstnance.

Pojistné zaměstnavatele činí 26% ze součtu hrubých mezd všech zaměstnanců, zaokrouhleno nahoru. Na účet OSSZ odvádí zaměstnavatel celých 34%, tedy pojistné za zaměstnance i zaměstnavatele. Příloha 6 - Výše a výpočet pojistného na SZ v Tabulce 13 zachycuje výpočet pojistného u malé organizace

OSVČ

Na rozdíl od zaměstnance OSVČ není povinně účastna nemocenského pojištění. Povinně účastna je pouze důchodového pojištění a také je povinna platit příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, takže má povinnost odvádět pojistné ve výši 29,6% ročního vyměřovacího základu, zbylých 4,4% je pro ni dobrovolných.

Roční vyměřovací základ (RVZ) od roku 2006 musí činit minimálně 50% příjmů po odpočtu výdajů (v roce, za který je placeno pojistné), může jím být naopak částka vyšší. Vyšší částku si OSVČ může libovolně zvolit až do tzv. maximální výše, která činí 486.000 Kč. Zákonem je ještě určen tzv. minimální roční vyměřovací základ pro případ, že OSVČ dosahuje příliš malého zisku či ztráty.

V roce 2006 je pro OSVČ stanoven minimální vyměřovací základ:

- 4.709 Kč měsíčně pro OSVČ hlavní, tj. 56.508 Kč ročně.
- 1.884 Kč měsíčně pro OSVČ vedlejší, tj. 22.608 Kč u vedlejší činnosti.

Roční vyměřovací základ je tedy v roce 2006 50% příjmů po odpočtu výdajů (nejméně však 56.508 Kč u OSVČ hlavní), případně si může OSVČ zvolit libovolně sama částku vyšší - maximálně však do výše 486.000 Kč. Nutno říci, že mezi OSVČ vykonávajících hlavní a vedlejší činnost je zásadní rozdíl při povinnostech platit pojistné.

OSVČ hlavní znamená, že podnikání je jediným zdrojem příjmů OSVČ. Má pak povinnost platit pojistné na důchodové pojištění (vč. příspěvku na politiku zaměstnanosti) a pravidelné měsíční zálohy vždy - i v případě, že je ve ztrátě.

OSVČ vedlejší znamená, že OSVČ má ke své SVČ příjem ze zaměstnání (a dosahuje z něho alespoň dvacetinásobku minimální mzdy), příp. jí byl přiznán starobní či invalidní důchod, pobírá rodičovský příspěvek apod.

OSVČ vedlejší není povinna se účastnit důchodového pojištění a platit zálohy na pojistné, pokud její příjem z této činnosti po odpočtu výdajů nedosáhl tzv. rozhodné částky (pro rok 2006 činí 45.200 Kč, tj. 3.767 Kč měsíčně).

Povinné pojistné OSVČ činí 29,6% z ročního/měsíčního vyměřovacího základu, nemocenské pojištění pak činí jeho další 4,4%. Oba typy pojistného se zaokrouhlují samostatně směrem nahoru. Pojistné se platí formou záloh v průběhu roku, v roce následujícím dojde k vyúčtování prostřednictvím podaného Přehledu o příjmech a výdajích OSVČ. V Přehledu se potom uvádí skutečné příjmy a výdaje z vykonávané SVČ a na jeho základě dochází k vyúčtování – tedy buď se doplácí potřebné pojistné (byly-li zálohy nižší než skutečně vypočítané pojistné), případně příslušná OSSZ vrací přeplatek (byly-li placené zálohy vyšší než skutečně vypočítané pojistné). Společně s podáním Přehledu jsou opět vypočítány zálohy znovu na další rok – z aktuálně předkládaných příjmů a výdajů.

Pro stanovení výše záloh na důchodové pojištění se používá měsíční vyměřovací základ, tj. 1/12 ročního VZ. Pro rok 2007 je roční vyměřovací základ stanoven v minimální výši:

- 60.420 Kč u OSVČ hlavní, minimální MVZ je tedy 5.035 Kč.
- 24.168 Kč u OSVČ vedlejší, minimální MVZ je 2.014 Kč.

V roce 2006 (až do dne podání Přehledu v březnu 2007) byla minimální výše zálohy na pojistné na důchodové pojištění pro OSVČ hlavní 1.394 Kč měsíčně, v roce 2007 (od dne podání Přehledu v březnu 2007) pak činí minimální výše měsíční zálohy 1.491 Kč.

Pro OSVČ vedlejší, která se účastní důchodového pojištění, činila výše minimální zálohy na pojistné na důchodové pojištění v roce 2006 (až do dne podání Přehledu v březnu 2007) 558 Kč měsíčně, po podání Přehledu 597 Kč. Pro bližší pochopení složité problematiky OSVČ pomůže Příloha 6 - Výše a výpočet pojistného na SZ a Příklad 1: Výpočet vyměřovacích základů a záloh na pojistné OSVČ (r. 2007).

Osoby dobrovolně účastné důchodového pojištění:

Jejich vyměřovacím základem je částka, kterou si sami určí, ovlivněna je minimální výší VZ. Minimální výše se odvozuje od výpočtového základu pro vyměření důchodu, platné k 1. lednu kalendářního roku, ve kterém se pojistné na důchodové pojištění platí.

Pro rok 2007 se jedná o částku 9.600 Kč. Výše pojistného činí 28% z vyměřovacího základu, pojistné se zaokrouhluje nahoru.

5.3.3. Způsob placení pojistného

Pojistné, penále, pokuta, záloha na pojistné, doplatek pojistného a přírážka k pojistnému se platí v české měně. I přeplatky, které vrací OSSZ, se platí v české měně. Pojistné je placeno bezhotovostním převodem z účtu plátce na účet okresní správy sociálního zabezpečení. Den platby je den, kdy banka částku odepsala z účtu plátce. Pojistné je možné platit i v hotovosti (poštovní poukázkou, u banky, či, jde-li o částku do 5.000 Kč, lze jej platit i na pokladně příslušné OSSZ). Den platby je v tomto případě den, kdy pošta, banka, OSSZ apod. hotovost přijala. Den platby pojistného je důležitý pro výpočet penále v případě prodlení. Je-li totiž den splatnosti stanoven např. na 15. den v měsíci, penále z dlužného pojistného nabíhá již od 16. dne.

5.3.4. Odvod pojistného

Zaměstnavatelé, tj. organizace a malé organizace, jsou povinni odvést pojistné jedinou platbou zahrnující pojistné za zaměstnavatele i za zaměstnance, a to v den splatnosti pojistného.

Organizace, jako významný realizátor nemocenského pojištění svých zaměstnanců, odvádí na účet OSSZ rozdíl mezi vypočteným pojistným a úhrnem vyplacených dávek nemocenského pojištění. *Den splatnosti* pojistného je den, který je určen pro výplatu mezd. Nejpozději v den výplaty mezd musí být pojistné odepsáno z účtu organizace. Nemá-li den výplaty mezd určen, je pojistné splatné nejpozději do osmého dne následujícího měsíce (za leden do 8. února, za únor do 8. března). Nejpozději v den splatnosti pojistného má organizace povinnost předložit OSSZ tiskopis, zahrnující přehled o odvedeném pojistném, tzv. Přehled o výši pojistného a vyplacených dávkách.

Malé organizace nevyplácí svým zaměstnancům dávky nemocenského pojištění, proto odvádí celé vypočítané pojistné na účet OSSZ. *Den splatnosti* je totožný s organizací.

Stejně jako organizace, má i malá organizace povinnost nejpozději v den splatnosti pojistného předložit OSSZ tiskopis, kde je uveden rozpis odvedeného pojistného, tzv. Přehled o vyměřovacích základech a pojistném malé organizace.

OSVČ zpravidla platí v průběhu roku zálohy na pojistné. Po předložení Přehledu o příjmech a výdajích OSVČ je příslušnou OSSZ vypočítáno pojistné z dosažených příjmů. Při zúčtování se zjistí případný přeplatek či nedoplatek na pojistném.

Povinností OSVČ je:

- odvádět pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti na účet OSSZ (pokud se přihlásila nebo je povinně účastna důchodového pojištění dosažením příjmu)
- odvádět pojistné na nemocenské pojištění, pokud se k jeho účasti přihlásila
- platit měsíčně zálohy na pojistné. Tuto povinnost má OSVČ hlavní, případně OSVČ vedlejší, dosáhla-li v předchozím kalendářním roce zákonem stanovené výše příjmu, případně přihlásila-li se k účasti na DP.

Záloha na pojistné je splatná od prvního dne měsíce, na který se platí, do osmého dne měsíce následujícího. Neplatí se záloha za měsíc, ve kterém měla (po celý měsíc) OSVČ nárok na dávky z nemocenského pojištění. Zálohy mohou být placeny i na delší než měsíční období – nejdéle do konce kalendářního roku.

Po předložení Přehledu je vypočítáno pojistné a určena výše přeplatku či nedoplatku z odváděných záloh. Doplatek a případně pojistné je splatné nejpozději do 8 dnů po předložení Přehledu (příp. po termínu, ve kterém měl být Přehled předložen).

Osoba s dobrovolnou účastí na důchodovém pojištění pojistné platí za jednotlivé celé kalendářní měsíce, v nichž je alespoň část měsíce účastna důchodového pojištění; měsíce, za které pojistné platí, musí být označeny, pojistné se odvádí na účet OSSZ. Pojistné, mají-li být doby započteny do důchodového pojištění, nelze zaplatit po podání žádosti o přiznání důchodu.

Jde zpravidla o platbu pojistného za dobu, kdy: byl občan veden v evidenci ÚP po skončení hmotného zabezpečení; soustavné přípravy na budoucí povolání; výdělečné činnosti v cizině.

5.3.5. Vývoj průměrné platby připadající na jednoho pojištěnce

Vývoj příjmů sociálního pojištění ovlivňuje vedle počtu plátců pojistného i vývoj průměrné platby připadající na jednoho pojištěnce. I tento ukazatel je výrazně předurčen demografickým a sociálně ekonomickým vývojem, zejména jej ovlivňuje úroveň dosahovaných příjmů v národním hospodářství. Výše průměrné platby pojištěncem je

ovlivněna také tím, zda pojištěnci těchto příjmů dosahují jako zaměstnanci nebo jako OSVČ. Z výše uvedeného výkladu výpočtu výše pojistného plyne, že v porovnání se zaměstnanci mají OSVČ odlišnou úpravu stanovení vyměřovacího základu pro pojistné – výši vyměřovacího základu si volí podle stanovených pravidel sami. Většina OSVČ přitom volí nejnížší možný vyměřovací základ, proto se ve svém důsledku OSVČ podílejí na úhradě důchodového pojištění ve výrazně nižší míře oproti zaměstnancům. Příloha 7 - Výše průměrné platby připadající na poplatníka v Tabulce 14 prezentuje výrazný rozdíl mezi průměrným vyměřovacím základem OSVČ a zaměstnance. Proto bylo od roku 2004 rozhodnuto o postupném zvyšování minimálního vyměřovacího základu pojistného OSVČ. Tak bude od roku 2006 činit minimální vyměřovací základ 50% z rozdílu mezi příjmy a výdaji (z 35% před r. 2004, 40% v r. 2004, 45% v r. 2005), nejméně však částku odpovídající polovině průměrného hrubého měsíčního příjmu v národním hospodářství za příslušný kalendářní rok. Cílem je zvýšit podíl OSVČ na úhradách důchodového pojištění a zároveň zabránit tomu, aby nebyly některé OSVČ ve stáří ohroženy chudobou.

Průměrný vyměřovací základ pro pojistné je stabilně nižší než průměrná měsíční mzda v NH. V roce 2005 byl průměrný vyměřovací základ pojistného o přibližně 5% nižší než průměrná mzda NH. Od roku 2002 však VZ roste rychleji než průměrná mzda v NH. Růst vyměřovacích základů, spolu se změnou počtu plátců (po provedené reformě veřejných financí v r. 2004), znamenal meziroční růst objemu pojistného o 7,9% v roce 2004 a o 6,0% v roce 2005.¹⁵

Stanovení *maximální výše vyměřovacího základu pro pojistné na sociální zabezpečení* v současné době existuje pouze pro OSVČ. Skutečnost, že neexistuje maximální horní hranice pro pojistné i u zaměstnanců, způsobuje výrazný nepoměr především u zaměstnanců, platících vysoké příspěvky do systému. Tento nepoměr vzniká především mezi výší odvodů na pojistném a výší dávek vyplácených ze systému. Rovněž náklady zaměstnavatele na takové zaměstnance jsou výrazně vysoké.

5.4. Sankce v pojistném

Plátcí pojistného mají vůči OSSZ řadu povinností, které jsou povinny plnit, má-li jim vzniknout sociální pojištění. Jedná se např. o přihlášení/odhlášení malé/organizace

¹⁵ Účelová publikace „Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění“. Praha: MPSV, 2006, str. 36. ISBN 80-86878-39-2.

do rejstříku organizací do 8 dnů, přihlásit/odhlásit zaměstnance do 8 dnů od nástupu do zaměstnání či po jeho skončení, hlásit změnu výplatního termínu, podávat včas předepsané tiskopisy apod.. Za nesplnění zákonem předepsaných povinností může okresní správa sociálního zabezpečení uložit sankci. Tyto sankce jsou souhrnně označovány jako příslušenství pojistného. Nejčastějšími sankcemi jsou:

- penále,
- pokuta,
- velmi zřídka přírážka k pojistnému.

5.4.1. Penále

Plátce pojistného je povinen zaplatit penále za opožděné placení pojistného nebo za jeho zaplacení v nižší částce. Penále činí 0,05% z dlužné částky pojistného za každý kalendářní den prodlení. Zaokrouhuje se nahoru na celé koruny při jeho platbě (ne za jednotlivé kalendářní dny). Penále začíná nabíhat od dne následujícího po dni splatnosti pojistného, naposledy se platí za den, ve kterém bylo dlužné pojistné zaplaceno.

Penále se neplatí v některých zákonem stanovených případech (např. při prohlášení konkurzu, likvidaci plátce, byl-li zamítnut návrh na konkurz pro nedostatek majetku či při vyrovnacím řízení, bylo-li pojistné zaplaceno na účet cizozemského nositele pojištění apod.). Písemnou žádostí lze požádat příslušnou OSSZ o **prominutí penále**, případně o **povolení splátek dluhu na běžném pojistném a penále**. Splácení dluhu je mnohdy výhodnější, neboť dlužné pojistné zahrnuté do splátek je penalizováno pouze 0,025% a po dobu řádného splácení jej nelze vymáhat. Nutno říci, že prominutí penále i povolení splátek dluhu vychází z posouzení OSSZ, která zvažuje vhodnost a účelnost takového rozhodnutí (např. důvody vzniku dluhu, dosavadní plnění povinností plátce vůči OSSZ apod.). Na prominutí penále i povolení splátek dluhu není právní nárok.

5.4.2. Pokuty

OSSZ může uložit pokutu zaměstnavatelům a OSVČ, kteří porušují své povinnosti související s prováděním sociálního pojištění, a to až do výše:

- 20.000 Kč za každé jednotlivé nesplnění či porušení povinnosti,
- 100.000 Kč za opakované nesplnění nebo porušení povinnosti, byl-li plátce za ni již jednou pokutován.

Tak lze uložit pokutu např. za písemné neohlášení změny výplatního termínu ve stanovené lhůtě, nepředloženi předepsaných tiskopisů či jejich nesprávné vyplnění, nesplnění ohlašovací povinnosti OSVČ apod.. Pokutu lze uložit do 2 let od dne, kdy se OSSZ dozvěděla o nesplnění či porušení povinnosti, nejpozději do 5 let od porušení či nesplnění povinnosti.

5.4.3. Přirážka k pojistnému

Přirážku k pojistnému může uložit OSSZ, pokud plátce nedodrží předpisy o bezpečnosti práce nebo hygienické předpisy. Výše přirážky může činit až 5% z vyměřovacího základu za příslušný měsíc.

Tato sankce se používá proto, že nedodržování bezpečnostních a hygienických předpisů může být příčinou vzniku pracovních úrazů a nemocí z povolání a tím se zvyšují náklady na dávky ze sociálního pojištění. OSSZ, ukládá-li tuto sankci, musí mít rozhodnutí příslušných orgánů bezpečnosti a ochrany zdraví při práci nebo zdravotnického orgánu (např. že výrobní zařízení nevyhovuje zdravotnickým předpisům). Okruh zaměstnanců, tím i vyměřovacích základů, musí odborný dozor uvést ve svém rozhodnutí. Splatnost přirážky, způsob placení, vymáhání, promlčení a vrácení přeplatku je stejné jako u pojistného.

5.4.4. Pravidelná výše pojistného

Okresní správa stanoví pravidelnou výši pojistného, pokud plátce nesplní (ani po písemné výzvě) svoji povinnost a nepředloží v předepsaném termínu požadovaný tiskopis s uvedením dne platby a čísla účtu, ze kterého platba pojistného proběhla (jedná se o tiskopis Přehled o výši pojistného za příslušný měsíc organizace, Přehled o výši vyměřovacích základů a o výši pojistného za příslušný měsíc malé organizace a Přehled o příjmech a výdajích za příslušný rok OSVČ).

Při stanovení pravidelné výše pojistného OSSZ vychází z dřívějších údajů předložených plátcem, které má k dispozici, případně využívá součinnosti i dalších úřadů (finanční úřad, úřad práce, peněžní ústav apod.). Pokud nelze pro nedostatek informací stanovit výši pojistného, bude za příjem plátce použit 1,5 násobek všeobecného vyměřovacího základu za kalendářní rok, který o dva roky předchází. U OSVČ se pak již tato částka považuje za částku sníženou o výdaje vynaložené na její dosažení.

Penále se platí z dlužné částky pravděpodobné výše pojistného od dne bezprostředně následujícího až do dne skutečného předložení požadovaného tiskopisu. Plátcům může být vedle toho OSSZ uložena pokuta; pokud plátcé pojistného dodatečně tiskopis předloží, OSSZ své rozhodnutí o stanovení pravděpodobné výše pojistného zruší.

5.5. Přepjatky a nedoplatky na pojistném

Pojistné i se svým příslušenstvím (tj. penále, pokuty, přirážka) tvoří příjmy sociálního pojištění. Je příjmem státního rozpočtu, vybírá jej stát prostřednictvím ČSSZ a jejich organizačních složek, okresních správ sociálního zabezpečení. OSSZ zajišťují i vymáhání pojistného na sociální zabezpečení od dlužníků pojistného. Jak bylo uvedeno dříve, financování sociálního pojištění je založeno na principu rozpočtu, u něhož je klíčové co nejpřesněji stanovit předpokládané příjmy, tzv. předpis pojistného. Jde o výši pojistného, které by mělo být vybráno za určité období od jednotlivých poplatníků pojistného (příp. plátců). Pojistné si předepisuje každý plátcé tím, že OSSZ předloží příslušný tiskopis, na němž vykazuje výši pojistného k odvodu. Takto se tedy tvoří předpis pojistného. Rozdíly oproti předpisu pojistného jsou považovány za přepjatky (je-li zaplacené pojistné vyšší než předpis) nebo nedoplatky (odvedené pojistné je nižší oproti předpisu).

Přepjatky na pojistném lze vrátit do 5 let po uplynutí roku, v němž přepjatek vznikl. Vrací se na základě žádosti plátcé pojistného nebo na základě zjištění přepjatek OSSZ. Vracení přepjatek probíhá bezodkladně, případně do 30 dnů (příp. do 60 dnů podle složitosti případu).

Nedoplatek na pojistném lze vymáhat do 10 let od dne splatnosti pojistného. Vymáhání pokut probíhá na základě „Rozhodnutí o pokutě“ vydaném OSSZ, vymáhání dluhu na pojistném a penále pak probíhá formou:

- **platebního výměru** – tj. rozhodnutí, proti němuž lze podat odvolání; je vykonatelný po uplynutí 15 dnů od jeho doručení bez ohledu na jeho právní moc. Platební výměr se používá při vymáhání dluhu na pojistném a penále za OSVČ, případně dluhu zaměstnavatele zjištěného při kontrole.
- **výkazem nedoplatek** – obsahuje údaje z účetní evidence; proti výkazu nedoplatek nelze podat odvolání, od 1.1.2004 lze proti němu podat námítky, od 1.1.2004 je vykonatelný dnem vyhotovení. Pokud byly podány námítky, musí OSSZ vydat

rozhodnutí o námitkách, proti tomuto rozhodnutí se může plátce pojistného odvolat. Výkaz nedoplatků používá OSSZ při vymáhání pohledávek za organizacemi a malými organizacemi.

5.6. Úspěšnost výběru pojistného

To, jak budou příjmy sociálního pojištění skutečně naplněny, je závislé na úspěšnosti výběru pojistného. Úspěšnost výběru pojistného je dalším klíčovým faktorem, který ovlivňuje vývoj příjmů pojistného na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Můžeme ji definovat jako výběr pojistného vzhledem k jeho předpisu – zachycuje procento objemu celkového inkasa pojistného k objemu jeho celkového předpisu. Úspěšnost výběru pojistného se liší podle ekonomické síly jednotlivých regionů i plátců a také platební morálky plátců pojistného případně dlužníků. Pro naplnění celkového předpisu je klíčové:

- ***vůle subjektu dobrovolně platit*** pojistné (vč. příslušenství – penále, pokuty, přírážka) – pak lze ovlivnit úspěšnost výběru pojistného přístupem OSSZ, zejména včasným vystavováním výkazu nedoplatků a prevencí v podobě kontrolní činnosti. Minimálně jednou za dva roky je u každého plátce prováděna komplexní kontrola, konta plátců jsou důsledně sledována tak, aby nedošlo ke vzniku takové výše dluhu, která by byla pro plátce nezvládnutelná.
- ***vymáhání a právní zajištění pohledávek*** se realizuje všemi dostupnými formami správního výkonu rozhodnutí a soudního výkonu rozhodnutí, uplatňováním pohledávek v konkurzním a vyrovnávacím řízení.

Příloha 8 - Úspěšnost výběru pojistného na SZ zachycuje v Tabulce 15 úspěšnost výběru pojistného v posledních letech, Tabulka 16 pak představuje celkovou úspěšnost výběru pojistného, upravenou o nedobytné pohledávky. Účetní odpis nedobytných pohledávek snižuje hodnotu celkového předpisu pojistného za daný rok, i když se jedná o staré pohledávky. Např. v roce 2006 byl předpis pojistného 325,9 mld. Kč (Tabulka 16), po odpisu 4,6 mld. nedobytných pohledávek je výsledným předpisem pojistného za rok 2006 321,4 mld. Kč (Tabulka 15). Jedná se o pouze administrativně (účetně) vedené pohledávky, které již nikdy nebudou uhrazeny; tj. očišťují portfolio pohledávek o ty, které se již nezmění v příjmy státního rozpočtu. Z tabulky je patrné, že v roce 2006 byla

tato „očistěná“ úspěšnost výběru o nedobytné pohledávky nejvyšší ve sledovaném období, na úrovni 99,5%.

5.6.1. Pohledávky ČSSZ

Nejsou-li povinnosti plátců dobrovolně plněné, dochází k tvorbě dluhů na pojistném (včetně penále, pokut či přírážky k pojistnému). Bohužel často dochází k nárůstu pohledávek, které se od zavedení pojistného v roce 1993 kumulují a je tedy nutné je vymáhat tak, aby bylo vymoženo co nejvíce pohledávek s co nejnižšími náklady. Výše pohledávek může být různá u jednotlivých subjektů, proto je zajímavé sledovat strukturu pohledávek za jednotlivými dlužníky či úspěšnost vymáhání konkrétními formami vymáhání.

Podle údajů Ministerstva práce a sociálních věcí bylo k 31.12.2005 za období od zavedení pojistného na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, tj. od 1. ledna 1993 do prosince roku 2005 předepsáno pojistné (včetně pokut a penále) v celkové výši 2.752 mld. Kč. Stav nedoplatků (vč. pokut a penále) činil za stejné období 62,2 mld. Kč. Výše dluhu činila v tomto období cca 2,3% z celkově předepsaného pojistného a 2% z HDP v roce 2005.¹⁶ Příloha 9 - Pohledávky na pojistném SZ zachycuje v Grafu 9, 10 a Tabulce 17 a 18 vývoj pohledávek a jejich strukturu za jednotlivými plátcí pojistného.

Zajímavé může být ještě evidování dlužníků podle výše pohledávky; v roce 2006 ČSSZ evidovala celkem 187 dlužníků, jejichž výše pohledávek přesahuje částku 30 mil. Kč. Výše těchto pohledávek činí 26,9% celkové (od roku 1993 kumulované) pohledávky. Jde-li tedy o strukturu pohledávky ČSSZ, k 31.12.2006 lze konstatovat:

- pohledávky na penále činí 51% celkové pohledávky,
- pohledávky za odhlášenými subjekty tvoří 59,6% všech pohledávek,
- pohledávky za dlužníky nad 30 mil. Kč tvoří 28,9% celkových pohledávek; těchto dlužníků je 187 a jedná se v podstatě o minimálně dobytné pohledávky (konkurzy, likvidace),
- cca 64% pohledávek eviduje ČSSZ za malými organizacemi.

---

¹⁶ Účelová publikace „Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění“. Praha: MPSV, 2006, str. 38. ISBN 80-86878-39-2.

5.6.2. Vymáhání a právní zajištění pohledávek

Pohledávky za dlužníky se uplatňují prostřednictvím platebního výměru, výkazu nedoplatků, rozhodnutí o pokutě či rozhodnutí o povinnosti vrátit přeplatek na dávece. Tato rozhodnutí jsou titulem pro výkon rozhodnutí či podkladem pro přihlášení pohledávky do konkurzního a vyrovnacího řízení. OSSZ zpravidla vymáhá pohledávky nejdříve správním výkonem rozhodnutí, poté nastupuje soudní výkon rozhodnutí.

Mezi správní výkon rozhodnutí patří srážky ze mzdy a příkázání pohledávky, např. exekucí z účtu dlužníka. Úspěšnost vymáhání pohledávek při správním výkonu rozhodnutí je zpravidla závislá na úspěšnosti podnikání plátce, množství jeho majetku, výši jeho dluhů, na platební morálce, spolupráci dlužníka s OSSZ apod.

Soudní výkon rozhodnutí se používá, byl-li správní výkon rozhodnutí neúspěšný a nevedl k uspokojení pohledávky nebo je-li již zpočátku zřejmé, že by správní výkon rozhodnutí nebyl efektivní (např. pro nedostatek peněz na účtu dlužníka, nemá-li dlužník žádný bankovní účet nebo je-li insolventní). Ze soudního výkonu rozhodnutí se uplatňuje zejména prodej movitých/nemovitých věcí, zřízení soudcovského zástavního práva a prodej podniku. Nevede-li správní ani soudní výkon rozhodnutí k výsledku, může OSSZ využít návrh na provedení exekuce soudním exekutorem.

Další možností právního zajištění pohledávek ČSSZ je konkurzní řízení, nucené vyrovnání, případně uplatnění pohledávky při likvidaci organizace. Jde o řešení krajní, jsou používány výhradně v případě, že dlužník je v úpadku. Cílem konkurzu a vyrovnání je dosáhnout alespoň poměrného uspokojení věřitelovy pohledávky.

Nevedl-li výkon rozhodnutí, případně konkurzní či vyrovnací řízení k úhradě dluhu a žádné další úkony spojené s vymáháním k jeho uhrazení zjevně nepovedou, je pohledávka zařazena mezi tzv. nedobytné. Jsou vedeny ve zvláštní evidenci na podrozvahovém účtu do doby promlčení tohoto dluhu. Pak může být tento dluh odepsán z předpisu pojistného roku, ve kterém dochází k odpisu (ač jde o pohledávky starší).

Příloha 10 - Vymáhání a právní zajištění pohledávek v Tabulce 19 zachycuje vymáhání a právní „ošetření“ pohledávek ČSSZ. Ve většině případů se užívá správního výkonu rozhodnutí (68,2% případů), v menší míře pak soudního výkonu (31,8%). Správním výkonem rozhodnutí bylo vymoženo 47,82% pohledávek, soudním 14,9%. Prostřednictvím konkurzního řízení bylo v roce 2006 uspokojeno 20,1% uplatňovaných

pohledávek. Ve vyrovnacím řízení byly uspokojeny pohledávky pouze ve výši 2,3% z celkového počtu takto uplatňovaných.

6. Prognóza vývoje sociálního pojištění

Protože od 1.1.2008 by měl nabýt účinnosti zákon č. 187/2006 Sb., který zavádí zásadní změny v oblasti nemocenského pojištění, zabývat se prognózou vývoje nemocenského pojištění by bylo pro tuto práci značně obsahově náročné. V závěru této kapitoly tedy uvedu alespoň hlavní body, kterých by se měly změny v nemocenském pojištění týkat. V této kapitole proto uvádím pouze prognózu vývoje důchodového pojištění. Pro úplnost dodávám, že nemocenské pojištění nereaguje na demografický vývoj (a tím na počet plátců) tak intenzivně jako důchodové pojištění, protože okruh plátců pojištění a příjemců dávek je zde přibližně stejný - zatímco v důchodovém pojištění současný ekonomicky aktivní plátců pojištění přispívá na dávky současného důchodce. Stabilita nemocenského pojištění tedy není tak zásadním způsobem ovlivněna demografickým stárnutím, jako je tomu u důchodového pojištění.

6.1. Důchodové pojištění

Výdaje na důchody od roku 1996 převyšují příjmy z důchodového pojištění zhruba o 9%. Od roku 1996 proto dochází postupně ke zvyšování věkové hranice pro odchod do důchodu a ke sblížení věkových hranic odchodu do důchodu pro muže a ženy na společnou úroveň. Také dochází od tohoto roku k zohlednění mzdového vývoje do výpočtu důchodu. Zohlednění mzdového vývoje a valorizace důchodů umožňuje každoročně aktualizovat příjmy důchodců podle mzdového nárůstu, kdy i při minimální valorizaci stanovené zákonem musí být do výše důchodů zohledněn plně růst cen a alespoň z jedné třetiny růst reálné hrubé mzdy. To zachovává důchodům jejich přiměřenost a zabraňuje tak chudobě. Průměrný starobní důchod v roce 2004 tak dosahoval úrovně 57% průměrné čisté mzdy, 44% průměrné hrubé mzdy.

Další změny v oblasti důchodového systému dosud směřovaly především k omezení zápočtu náhradních dob pojištění, snižování motivace pro předčasný odchod do důchodu a ke zvýhodnění pozdějšího odchodu do důchodu. Od roku 2004 bylo rozhodnuto o pokračování v prodlužování věkové hranice pro odchod do starobního důchodu (na 63 let pro muže a bezdětné ženy; podle počtu dětí pak pro ženy od 59 do

62 let) a také o zvýšení procentní sazby pojistného na důchodové pojištění z 26% na 28% (v rámci vnitřního členění pojistné sazby, celková pojistná sazba zůstala stejná).

Realizací těchto změn došlo od roku 2004 ke stabilizaci důchodového pojištění na přibližně 20 let – již v roce 2004 došlo k obratu a výdaje důchodového pojištění byly o 4% nižší než příjmy z pojistného. V důsledku rychlého stárnutí české populace, které bude jedno z nejrychlejších v Evropě, lze však očekávat jejich nedostatečnost.

Prognóza vývoje důchodového pojištění

Předpokládá se růst starobních důchodců z 1,95 mil. v roce 2004 na více než 3 mil. v roce 2050. Nárůst invalidních důchodců se pak předpokládá z 555 tisíc v roce 2004 na 685 tisíc v roce 2035, následně by jejich počet měl klesat na hodnotu 620 tisíc v roce 2050. Celkový počet důchodců by měl v roce 2050 vzrůst na hodnotu 3,8 mil. (z 2,6 mil. v roce 2004). Tento nárůst bude způsoben právě demografickým stárnutím populace, kdy se do postproduktivního věku dostanou nejprve ročníky 50. let, poté 70. let 20. století.

To povede zákonitě k vysokým výdajům na důchodové dávky. Budou-li uplatňovány pouze minimální valorizace a indexace důchodů, lze očekávat krátkodobý pokles výdajů důchodového pojištění z hodnoty 8,4% HDP na 8%. To bude způsobeno stále ještě produktivní ekonomikou, neboť (ad kapitola o demografickém vývoji) v současné době je ekonomika na nejproduktivnější úrovni. Poté výdaje porostou až na 12,5% HDP v roce 2050; tj. nárůst přibližně o 50%.

Díky růstu počtu důchodců lze očekávat nárůst poměru důchodců a plátců pojistného až na hodnotu cca 93% okolo roku 2050 (z 55% v roce 2004).

Příjmy z pojistného jsou předpokládány na úrovni 8,4% HDP, díky čemuž dosahuje systém mírných přebytků, a to až do první poloviny dvacátých let. Tyto kumulované přebytky mohou na počátku dvacátých let dosáhnout až 6% HDP. Díky zvyšování výdajů v poměru k HDP však dojde k plynulému růstu deficitu pojištění, aby tento v roce 2050 dosáhl výše 4% HDP. Přibližně okolo roku 2035 se začne kumulované kladné saldo měnit na záporné a v roce 2050 dosáhne deficitu ve výši 50% HDP.

Takto by systém nebyl dlouhodobě udržitelný. S prodlužující se nadějí dožití lze spatřovat logický nástroj pro odsunutí dopadu stárnutí populace na důchodový systém právě odklad odchodu do starobního důchodu. Dopad dalšího zvyšování věkové hranice

pro odchod do důchodu za nynějších 63 let pro muže a ženy (kterých bude dosaženo v letech 2016 a 2019), prezentují následující řádky.

Pokud by byl zachován posun věkové hranice pro odchod do důchodu i po roce 2013, a to až do roku 2050, v roce 2050 by odcházeli do důchodu muži zhruba v 68 letech a ženy v 67 letech. Počet důchodců by vzrostl „pouze“ na 3,3 mil. v roce 2050 (místo původních 3,8 mil.). Tím by se výdaje ze současných 8,4% HDP v roce 2004 zvýšily na 9,6% v roce 2050 (místo původních 12,5%). Takto by vznikl mírný přebytek důchodového pojištění až do druhé poloviny třicátých let, kdy by dosahoval kumulovaně cca 12,5% HDP (oproti původním 6% ve dvacátých letech). I s posunem věkové hranice by se však následně saldo důchodového pojištění dostalo do deficitu. Ten by dosahoval v roce 2050 zhruba 1,2% HDP (oproti původním 4%). Kumulovaně by pak saldo důchodového pojištění v tomto období, tj. v roce 2050, dosahovalo přibližně rovnováhy. Přesto však po tomto období lze očekávat průběh opět rizikový.

Příloha 11 - Prognóza vývoje důchodového pojištění zachycuje v Grafech 11 – 15 prognózu počtu důchodců a plátců, jejich vzájemný poměr, prognózu vývoje výdajů důchodového systému i jeho salda.

6.2. Plánované změny systému sociálního pojištění

Členství v Evropské unii České republice nepřináší ve věcech sociálního pojištění žádná zásadní omezení ani nařízení, neboť předpisy upravující danou problematiku jsou čistě v kompetencích členského státu. Cílem EU tak není harmonizace práva sociálního zabezpečení, ale jeho vzájemná koordinace. Členské státy proto ve věcech provádění sociálního pojištění respektují pouze Koordinační nařízení Rady Evropy, která jsou nadřazená právu vnitrostátnímu. Reformy důchodového a nemocenského systému podléhají české politické reprezentaci.

Nemocenské pojištění

Jak bylo uvedeno v úvodu kapitoly, v roce 2006 byl schválen nový zákon o nemocenském pojištění, zákon č. 187/06 Sb. Ten by měl nahradit zákon o nemocenském pojištění z roku 1956. Tento zákon zároveň sjednocuje nemocenské pojištění civilního obyvatelstva se zaměstnanci ve služebním poměru. Účinnost tohoto zákona však byla odložena na 1.1.2008 (z původního 1. ledna 2007). Tento zákon přináší zásadní změny v oblasti nemocenského pojištění, jde o:

- **snížení sazby pojistného na nemocenské pojištění zaměstnavatelů** z 3,3% na 1,4%, tj. místo 26% celkové sazby pojistného by nyní odváděli 24,1%
- poskytování **náhrady mzdy** v prvních 14 kalendářních dnech pracovní neschopnosti
- od 15. kalendářního dne pak náleží nemocenské, které vyplácí OSSZ. Ruší se rozdělení zaměstnavatele na malé a velké organizace a **ruší se i vyplácení nemocenského organizací.**

Kvůli značným negativním dopadům do státního rozpočtu (z důvodu výrazně nižších příjmů z pojistného) však bylo na poslední chvíli před nabytím jeho účinnosti rozhodnuto o odkladu na rok 2008 a přijato pouze několik drobnějších změn v oblasti organizace pojistného na sociální zabezpečení, které platí už v roce 2007 (např. snížení sazby penále, sepisování žádostí o důchod pouze u OSSZ).

Protože mezitím proběhly volby a došlo k „střídání“ vlád, současné postoje MPSV vycházejí z pravicové orientace vládní strany (ODS) a mění i směr vývoje sociálního pojištění. Navrhované změny MPSV v oblasti nemocenského pojištění tedy nyní spočívají především v:

- **odložení účinnosti zákona č. 187/06** o nemocenském pojištění na 1.1.2009;
- **absolutní karenční doba**, tj. nulové nemocenské po dobu prvních tří kalendářních dnů;
- **snížení sazby** pro výpočet výše **nemocenské** (s výjimkou dlouhodobé pracovní neschopnosti).

Záměrem MPSV by tak mělo být snížení míry nemocnosti zrušením nemocenské během prvních tří dnů, které má vliv na spekulativní a fiktivní nemocnost. Navrhované změny by měly vést podle MPSV k úspoře cca 9,1 mld. Kč oproti stávajícímu systému nemocenského pojištění (z roku 1956) a o 17,3 mld. Kč oproti zákonu č. 187/06. Tímto si MPSV slibuje zastavení dalšího prohlubování dluhu veřejných financí. Skutečné sociální případy, tj. dlouhodobé pracovní neschopnosti naopak MPSV plánuje podpořit zvýšením sazby pro výpočet nemocenského (tj. pracovní neschopnost od 61. kalendářního dne bude činit 72% z 90% denního vyměřovacího základu – oproti současným 69% z 100% denního vyměřovacího základu). Tyto změny by měly, podle MPSV, vést k snížení byrokracie a zneužívání systému nemocenské z řad zaměstnanců i zaměstnavatelů.

Z uvedených záměrů MPSV bohužel není zřejmé, jestli zásadní změnu zákona č. 187/06 vtahující zaměstnavatele do provádění nemocenského pojištění plánuje zachovat a pouze odsunout na rok 2009, nebo jestli je jeho záměrem úplné zrušení. Domnívám se, že ačkoliv by šlo o značné zatížení zaměstnavatelů (ať už finanční – ačkoliv by zároveň došlo ke snížení povinných odvodů, či administrativní), šlo by o výrazný nástroj vedoucí ke snížení jak míry nemocnosti, tak i rozsahu zneužívání systému, neboť by zaměstnavateli zvyšoval jeho zainteresovanost na kontrole vlastních práce neschopných zaměstnanců. Nutno také říci, že podobný systém je jakýmsi evropským standardem ve většině zemí EU.

Důchodové pojištění

V oblasti důchodového pojištění plánuje MPSV provést s pravděpodobnou účinností od roku 2009 soubor parametrických změn současného důchodového systému. Realizace těchto změn by měla být součástí tzv. 1. etapy reformy důchodového pojištění. Mělo by jít o tyto změny:

- ***prodlužovat věk pro odchod do důchodu*** ze současných 63 let pro muže, 59 – 62 let pro ženy ***na*** budoucích ***65 let*** (u žen v závislosti na počtu dětí).
- ***zvýšení*** potřebné ***doby pojištění*** pro odchod do důchodu ***na 35 let*** (ze současných 25 let; zachovat však možnost odchodu do důchodu při kratší době, tu však prodloužit ze současných 15 let na 20 let).
- ***zrušit dobu studia jako náhradní dobu pojištění.***
- zavést ***souběh výplaty části starobního důchodu s příjmem*** z výdělečné činnosti (důchod by se zvyšoval za každých 180 kalendářních dní pracovního poměru o 1,5% základu.
- zavést ***třístupňovou invaliditu.***

Jak tedy vyplývá z výše uvedeného, nejde o žádné zásadní kroky, pouze o parametrické změny současného systému, jejichž cílem by mělo být omezení doby pobírání důchodu prodloužením věku odchodu do důchodu, čelit negativnímu demografickému vývoji prodloužením potřebné doby pojištění. Cílem zrušení doby studia jako náhradní doby pojištění je omezení širokého rozsahu dob, které jsou započítávány do výše důchodu i přes to, že za ně není fyzicky placeno pojistné. Dalším smyslem těchto změn je zvýšení flexibility při odchodu z trhu práce do důchodu zavedením možné výplaty části

důchodu souběžně s příjmem ze zaměstnání důchodce a redukce výdajů z rostoucího počtu invalidních důchodů zavedením tří stupňů invalidity (s poklesem pracovní schopnosti o 1) 35% - 49%, 2) 50% - 69%, 3) nejméně 70%). Tyto změny by podle MPSV měly přispět k lepší udržitelnosti systému a zajistit jeho lepší stabilitu.

Domnívám se, že je však zřejmé, že by mělo být konečně přistoupeno k reformnímu, systematickému řešení důchodového systému. Podle aktuálních informací se ministr práce a sociální věcí, Ing. Nečas, chystá vytvořit odbornou komisi složenou ze dvou zástupců každé z politických stran a odborníků tak, aby bylo dosaženo politického konsensu v této oblasti. Ráda bych však poznamenala, že takováto komise expertů již svoji činnost dokončila zpracováním rozsáhlé zprávy i za minulé vlády, nicméně žádného konkrétního řešení nebylo stále dosaženo.

7. Závěr

Pojistné na nemocenské, důchodové pojištění i pojistné na politiku zaměstnanosti je příjmem státního rozpočtu, což je možné považovat za unikát, neboť ve většině vyspělých zemí světa je sociální pojištění od rozpočtu zcela odděleno. Nutno říci, že záměrem porevolučních vlád v devadesátých letech bylo právě oddělení systému sociálního pojištění od státního rozpočtu se záměrem vytvořit veřejnoprávní instituci – Sociální pojišťovnu, která by samostatně hospodařila s příjmy a výdaji z pojistného odděleně od rozpočtu, pouze případné deficity by byly hrazeny ze státního rozpočtu. Takový zákon předkládal Poslanecké sněmovně už ministr práce Dr. Špidla, k jeho schválení však nedošlo. Domnívám se, že to mohlo být z důvodů právě tehdejších častých deficitů systému sociálního pojištění, které byly každoročně ze státního rozpočtu hrazeny. To mohlo vést k závěrům o zbytečnosti takového řešení. Je však nutné říci, že při reformě veřejných financí v roce 2004, během které došlo k některým parametrickým změnám v systému, se podařilo jej stabilizovat tak, že ještě v témže roce bylo dosaženo přebytku. Proto se domnívám, že tyto úvahy by měly být opětovně intenzivněji veřejně diskutovány. Sám bývalý ústřední ředitel ČSSZ, Ing. Hoidekr, často usiloval právě o oddělení prostředků z pojistného od státního rozpočtu, nicméně vždy neúspěšně. Důvodem snad může být fakt, že příjmy z pojistného na sociální zabezpečení tvoří více než 1/3 příjmů státního rozpočtu, což představuje nemalé množství finančních prostředků a může být příčinou politické nevole k takovému kroku.

Vývoj příjmů sociálního pojištění je ovlivněn počtem plátců pojistného, průměrnou platbou připadající na jednoho pojištěnce a úspěšností ve výběru pojistného. Počet plátců je ovlivněn demografickým vývojem, průměrná platba pojištěnce zase ekonomickým vývojem země. Úspěšnost výběru pojistného je determinantou institucí, které se výběrem zabývají, společně se společensko politickými podmínkami země. Je zajímavé například upozornit, že pokles v úspěšnosti výběru pojistného Českou správou sociálního zabezpečení o 1% může představovat pokles státních příjmů o více než 3,2 miliardy Kč. ČSSZ dosahuje dlouhodobě nadprůměrných výsledků právě ve výběru pojistného a to, nutno říci, za výrazně mnohdy komplikovaných situací (např. legislativní změny na poslední chvíli, snahu modernizovat úřad i při výrazně omezených rozpočtových prostředcích, omezená systemizovaná místa atp.). V roce 2006 ČSSZ dosáhla úspěšnosti výběru pojistného 99,5%. I to je ve světě unikát (tento však pozitivní). Nutno říci, že většina pohledávek, které eviduje ČSSZ, je za odhlášenými subjekty. To znamená velice nízký, až nepravděpodobný předpoklad jejich vymožení. Společnost, která ukončí v Čechách své podnikání s dluhy, může mnohdy de facto pouze změnit svůj název a začít podnikat znovu. Fyzické osoby mají situaci komplikovanější. Domnívám se však, že obchodní prostředí v Čechách má ještě stále výrazné rezervy. Také legislativní prostředí v České republice je značně „nestandardní“. Až přehnaně často se podle mého názoru stává, že pohledávky ČSSZ uplatněné za plátcí v konkurzním řízení mnohdy zvyšují právě sami správci konkurzní podstaty. Dosáhnout přitom jejich postihu případně alespoň jejich odvolání z funkce je věc téměř nemožná. Bohužel také díky tomu, že ČSSZ dosahuje dlouhodobě výborných výsledků ve výběru pojistného, často velmi silně okolo hodnoty 100%, dokonce i přes tuto hodnotu (podařili se vymoci pohledávku staršího původu) se daří příjmy z pojistného zajišťovat v takové míře, aby nebyly vytvářeny deficity. To nevytváří dostatečný tlak na politickou reprezentaci k hledání zásadnějších reformních kroků, neboť to vytváří dojem, že systém je prozatím dostatečně stabilní.

Díky procesu stárnutí obyvatel se však snižuje počet osob, které do systému důchodového pojištění přispívají a roste počet vyplácených důchodů. Česká Republika v současné době prochází nejproduktivnějším obdobím své ekonomiky, v němž jsou v ekonomice v produktivním věku obyvatelé dvou demograficky silných vln, 50. a 70. let 20. století. V okamžiku, kdy se obyvatelstvo těchto ročníků začne dostávat do

postproduktivního věku, začne rychle přibývat příjemců důchodových dávek oproti klesajícímu počtu plátců pojistného a to se začne rychle dostávat do deficitů. Vybrané pojistné z důchodového pojištění potom nestačí krýt výdaje této oblasti. Průběžné financování není připraveno na nepříznivý demografický vývoj. Prozatím se systém podařilo stabilizovat právě parametrickými změnami v roce 2004, nicméně je zřejmé, že systém si žádá své zásadnější reformy. Problémem důchodového systému České republiky je tedy zajistit přiměřenou výši důchodových dávek a dlouhodobou finanční stabilitu systému. Je zřejmé, že pouhé parametrické změny v tomto subsystému budou brzy nedostatečné, navíc zvyšovat věk odchodu do důchodu obyvatel nelze trvale. Vyššího věku se obecně dožívají lidé, kteří odejdou do důchodu dříve oproti jedincům, kteří pracují co nejdéle a do důchodu odchází až po dovršení důchodového věku.

Také je dobré zmínit na tomto místě myšlenku odborníků z praxe, pozastavujících se nad financováním dvousložkových důchodových dávek. Důchodové dávky jsou vypočítávány a měsíčně poskytovány ve dvou částech – procentní část, odvozená od doby placeného pojištění, tj. zásluhová část. A základní výměra, která je poskytována v pevné výši a je pro všechny důchody stejná. Je třeba říci, že ze systému sociálního pojištění jsou financovány obě tyto části, což není efektivní. Pojištěnec dostává ze systému více, než do něho přispěl, příjmy z pojistného takto nemohou nikdy dostatečně pokrývat výdaje. Základní výměra důchodů by měla být hrazena z jiných rozpočtových příjmů než ze sociálního pojištění, protože její poskytování neodpovídá pojistnému zásluhovému principu. Myslím, že příjmy sociálního pojištění by měly sloužit výhradně ke svému účelu – poskytování dávek podle odvedeného pojistného.

Zásadním problémem nemocenského pojištění je zneužívání dávek z něho poskytovaných - zejména dávek nemocenských, které tvoří většinu jeho výdajů. I nemocenskému pojištění pomohly parametrické změny provedené v roce 2004 k tomu, aby bilance příjmů a výdajů nemocenského zůstala v přebytku, nicméně bude nutné zásadní reformou tohoto subsystému zabránit zneužívání dávek, zajistit jeho finanční stabilitu i přiměřenost poskytovaných dávek. Úspěch reformy bude přitom závislý na výkonu ekonomiky a míře zaměstnanosti. Právě Česká republika patří totiž mezi země EU s nejvyšší nemocností. Např. nemocnost v Německu byla v r. 2005 průměrně 3,3% a dlouhodobě klesá, v Čechách ve stejném roce dosahovala přitom průměrně 6,13% (Zlínský kraj 6,9%, Praha 4,6%). Protože výše nemocenské je v Čechách v prvních

dnech její výplaty nižší, vyplatí se marodit převážně lidem s nižšími příjmy. Lidé s příjmy vyššími raději lehčí choroby přecházejí (proto má např. Praha jeden z nejnižších ukazatelů, Zlín naopak je jednou z oblastí s nejnižšími průměrnými příjmy a nemocnost je jedna z nejvyšších). Občané s nižšími příjmy jsou také na nemocenské podstatně déle. Nízká nemocnost v Německu je dána tím, že prvních šest týdnů vyplácí zaměstnanci mzdu ve výši 100% zaměstnavatel (díky vyšší nezaměstnanosti se v Německu lidé bojí o svoji práci, neboť vyšší nemocnost není samozřejmě ve firmě vítána). Poté náleží nemocnému zaměstnanci nemocenské od sociální instituce. Výše nemocenské činí 70% průměrné mzdy z uplynulých 52 týdnů a nejdéle je poskytována po dobu 78 týdnů během 3 let. Ani v Německu nepodléhá nemocenská dani (jako v ČR). Němci jsou rovněž vedeni více ke zdravému životnímu stylu, prevenci a odpovědnosti za vlastní zdraví. Zneužívání nemocenských dávek tam není rozhodně zvykem. V Čechách je nemocenská po celou dobu vyplácena orgánem sociálního zabezpečení, poskytuje se nejdéle po dobu jednoho roku a činí nejvíce 12.995 Kč měsíčně (při průměrném příjmu ve výši 24 tisíc a více měsíčně v předchozích 12 měsících). Protože na nemocenských dávkách se v Čechách nepodílí zaměstnavatelé, často v období, kdy nemají pro zaměstnance dostatek práce, posílají zaměstnance sami marodit. Protože obecně se v Čechách nevyplatí krátká nemocenská, její průměrná délka činila v roce 2005 více než 33 dní.

Z toho je patrná náchylnost nemocenského pojištění k zneužívání a tím i nákladnost celého systému. Domnívám se, že myšlenka spoluúčasti zaměstnavatele na vyplácených dávkách skutečně povede ke snížení výdajů systému. V současné době například zaměstnavatelé, kteří vědí o porušování léčebného režimu svého zaměstnance, musí žádat příslušnou okresní správu o provedení kontroly, neboť sami tyto kontroly provádět nesmí. Pokud by zaměstnavatel vyplácel zaměstnanci náhradu mzdy, toto právo by mu vzniklo. I z praxe vím, že celá řada zaměstnavatelů by tuto možnost uvítala. Také je potřeba zmínit nezbytnost vyšších postihů při porušení léčebného režimu, neboť v celé řadě případů jsou možnosti případných sankcí, které může OSSZ udělit, podle mého názoru nedostatečné. Rovněž by měli být i lékaři, kteří vystavují pracovní neschopnost, podle mého názoru více vtaženi do systému, aby sami cítili jakousi zodpovědnost. V současné době totiž lékaře nezajímá délka trvání či samotné vystavení pracovní neschopnosti, stejně tak správce nemocenského pojištění se zase na

druhou stranu nezajímá o nákladnost léčby. Logicky při propojení sociálního a zdravotního systému musí dojít k úsporám. Je nutné si však uvědomit, že nemocenské dávky jsou často jediným zdrojem příjmů občanů. Nelze jejich výplaty posuzovat jednotně jako zneužívání, stále zůstávají prostředkem k zmírnění nepříznivých sociálních událostí.

Je zřejmé, že problematika sociálního zabezpečení je nesmírně citlivá, neboť se týká všech obyvatel České republiky a jejich příjmů v době ztráty zaměstnání nebo pracovní schopnosti. Proto je potřeba přistupovat k reformám celého systému promyšleně a cíleně. Sociální zabezpečení obyvatel Evropské unie je nesmírně nákladný, vlastně i ojedinělý systém, který ve svém důsledku zdražuje pracovní sílu i vyrobenou produkci. Nicméně plyne z dlouhého historického vývoje zemí evropského kontinentu a představuje nejkomplexnější zajištění obyvatel v případě nepříznivých sociálních událostí. Domnívám se, že je to systém správný.

Seznam příloh

<i>Příloha 1 - Financování systému sociálního pojištění</i>	53
<i>Příloha 2 - Determinanty výběru pojistného; Ekonomický vývoj</i>	54
<i>Příloha 3 - Determinanty výběru pojistného; Demografický vývoj</i>	55
<i>Příloha 4 - Determinanty výběru pojistného; Vývoj zaměstnanosti</i>	56
<i>Příloha 5 - Pojistné na SZ; Poplatníci a plátcí pojistného</i>	58
<i>Příloha 6 - Výše a výpočet pojistného na SZ</i>	59
<i>Příloha 7 - Výše průměrné platby připadající na poplatníka</i>	61
<i>Příloha 8 - Úspěšnost výběru pojistného na SZ</i>	62
<i>Příloha 9 - Pohledávky na pojistném SZ</i>	63
<i>Příloha 10 - Vymáhání a právní zajištění pohledávek</i>	65
<i>Příloha 11 - Prognóza vývoje důchodového pojištění</i>	66
<i>Příloha 12 - Průměrná nemocnost EU (rok 2003) v %</i>	68

Seznam grafů

<i>Graf 1 - Saldo důchodového pojištění (2003 - 2006)</i>	53
<i>Graf 2 - Saldo nemocenského pojištění (2003 - 2006)</i>	53
<i>Graf 3 - Index stáří a index ekonomického zatížení</i>	55
<i>Graf 4 - Vývoj příjmů pojistného na SZ (1993 - 2006) v mld. Kč</i>	56
<i>Graf 5 - Míra nezaměstnanosti v letech 1993 - 2006 (v %)</i>	56
<i>Graf 6 - Vliv nezaměstnanosti na příjmy pojistného v roce 2000</i>	57
<i>Graf 7 - Vliv nezaměstnanosti na příjmy pojistného v roce 2006</i>	57
<i>Graf 8 - Struktura pojištěnců v letech 1999 - 2005 (v %)</i>	58
<i>Graf 9 - Vývoj výše nedoplatků na pojistném (1993 - 2006)</i>	63
<i>Graf 10 - Struktura pohledávek za plátcí pojistného v % z celkové pohledávky</i>	63
<i>Graf 11 - Počet důchodců (2005 - 2100)</i>	66
<i>Graf 12 - Počet plátců (2005 - 2100)</i>	66
<i>Graf 13 - Vývoj výdajů důchodového systému (2005 - 2060)</i>	66
<i>Graf 14 - Vývoj poměru důchodců a plátců (2006 - 2060)</i>	67
<i>Graf 15 - Vývoj salda důchodového systému (2006 - 2060)</i>	67
<i>Graf 16 - Průměrná nemocnost v roce 2003 v EU</i>	68

Seznam tabulek

<i>Tabulka 1: Procentní sazby pojistného</i>	27
<i>Tabulka 2: Vývoj příjmů a výdajů na důchodové pojištění (k 31.12.2006) v mld.Kč</i>	53
<i>Tabulka 3: Vývoj příjmů a výdajů na nemocenské pojištění a ostatní dávky sociálního pojištění (k 31.12.2006) v mld. Kč</i>	53
<i>Tabulka 4: Vývoj HDP (2001 - 2006)</i>	54
<i>Tabulka 5: Vývoj inflace (1993 - 2006)</i>	54
<i>Tabulka 6: Vývoj průměrné nominální mzdy v NH (2001 - 2005)</i>	54
<i>Tabulka 7: Věková struktura populace</i>	55
<i>Tabulka 8: Úhrnná plodnost, střední délka života</i>	55
<i>Tabulka 9: Míra ekonomické aktivity</i>	56
<i>Tabulka 10: Míra nezaměstnanosti (1993 - 2006)</i>	56
<i>Tabulka 11: Vývoj příjmů pojistného v letech 1993 - 2007 (v mld. Kč)</i>	56
<i>Tabulka 12: Počet a složení pojištěnců</i>	58
<i>Tabulka 13: Výpočet pojistného u malé organizace</i>	59
<i>Tabulka 14: Průměrný vyměřovací základ pro pojistné (2001 - 2005)</i>	61
<i>Tabulka 15: Meziroční trend vývoje celkové úspěšnosti výběru pojistného a přísl.</i>	62
<i>Tabulka 16: Meziroční trend vývoje celkové úspěšnosti výběru po zohlednění odpisu pohledávek</i>	62
<i>Tabulka 17: Struktura pohledávek za plátcí pojistného (v mil. Kč)</i>	63
<i>Tabulka 18: Pohledávky ČSSZ k 31.12.2006 (v mil. Kč)</i>	64
<i>Tabulka 19: Vymáhání a právní zajištění pohledávek na pojistném vč. příslušenství</i>	65

Použitá literatura

1. Arnoldová, A. Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení, 1. část. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0728.
2. Tröster, P. Právo sociálního zabezpečení. Praha: C.H.Beck, 2002. ISBN 80-7179-669-7.
3. Tomeš, I. Sociální politika – *teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub, 2001. ISBN 80 86484 00 9.
4. ÚZ Sociální pojištění 2007 (podle stavu k 15.1.2007), č. 546. Ostrava: Sagit, 2007. ISBN 987-80-7208-607-8.
5. ÚZ Sociální zabezpečení 2004, č. 400. Ostrava: Sagit, 2004. ISBN 80-7208-397-X.

6. Ženíšková, M. a kol. Pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění. Olomouc: ANAG, 2005. ISBN 80-7263-274-4.
7. Krebs, V. a kol. Sociální politika. Praha: ASPI, a.s., 2005, ISBN 80-7357-050-5.
8. Kolektiv autorů. Meritum MZDY 2007. Praha: ASPI, a.s., 2007, ISBN 978-80-7357-240-2.
9. Helísek, M. Makroekonomie, základní kurs. Slaný: MELANDRIUM, 2002. ISBN 80-86175-25-1.
10. RABUŠIČ, L. Česká společnost stárne. Brno: Georgetown, 1995. ISBN 80-901604-2-5.
11. Potůček, M. Sociální politika, Praha: Slon, 1995. ISBN 80-85850-01-X.
12. Trinnerová, D. a kol., Právo sociálního zabezpečení. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7380-019-2.
13. Kindlová, N. Rigorózní práce Vymáhání pohledávek v oblasti sociálního zabezpečení. Plzeň: FP ZČU v Plzni, katedra práva, 2006.

Publikace, materiály ČSSZ

1. Elektronické vzdělávání zaměstnanců, kurz Pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti [on-line]. c2006; <http://www.cssz.cz>
2. Účelová publikace Sociální zabezpečení 2007. Praha: ČSSZ, 2007. ISBN 978-80-87039-02-1.
3. Účelová publikace 80. let sociálního pojištění. Praha: ČSSZ, 2004.
4. Zpráva o činnosti ČSSZ, rok 2006. Praha: ČSSZ. http://www.cssz.cz/info/zc_06.zip
5. Účelová publikace „Příručka OSVČ pro oblast sociálního zabezpečení v roce 2007“. Praha: ČSSZ, 2007. ISBN 978-80-87039-04-5.

Elektronické materiály

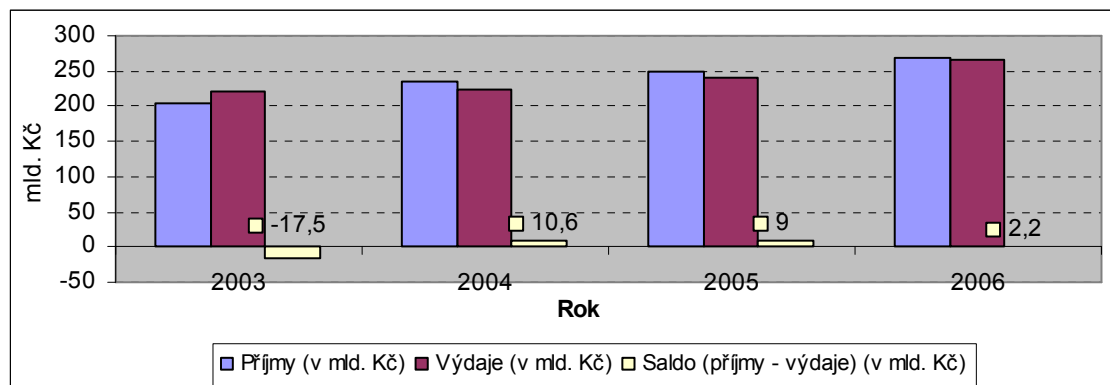
1. Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění 2006. Praha: MPSV, 2006. ISBN 80-86878-39-2. http://www.mpsv.cz/files/clanky/2949/zprava_2006.pdf
2. <http://www.cssz.cz>
3. <http://www.mpsv.cz>
4. Národní strategická zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech. http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/2005/cs_cs.pdf
5. Ing. Burianová, J. Současný stav sociálního pojištění v ČR a SR. Praha: PEF ČZU.

<http://www3.ekf.tuke.sk/work/Konferencia%20Herlany/zbornikCD/doc/Burianova.pdf>

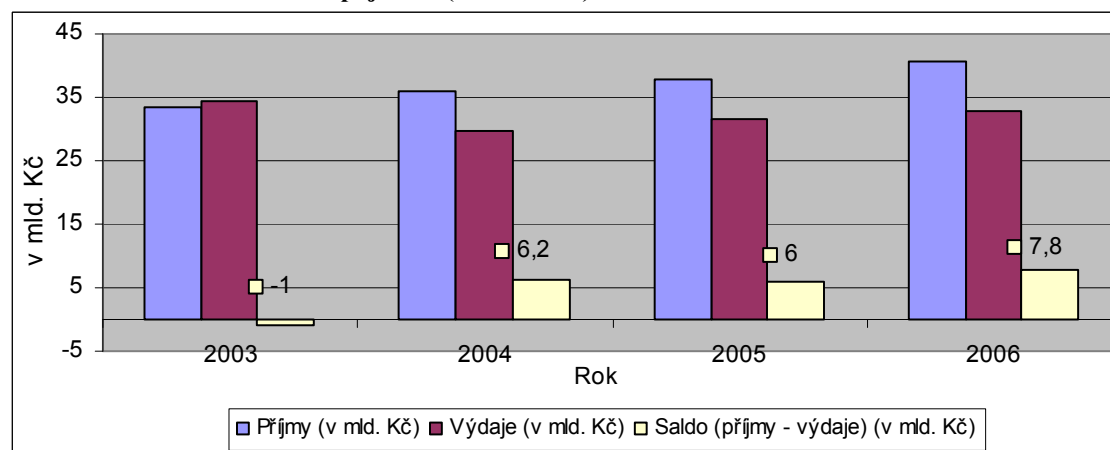
6. <http://www.finance.cz/ekonomika/prace/nezamestnanost/>
7. <http://www.finance.cz/ekonomika/ceny/cpi/>
8. <http://www.strukturalni-fondy.cz/oprlz/1-1-3-demograficky-vyvoj-a-migrace>
9. <http://mesec.cz/clanky/cesi-jsou-dvakrat-nemocnejsi-nez-nemci/>

Příloha 1 - Financování systému sociálního pojištění

Graf 1 - Saldo důchodového pojištění (2003 - 2006)

Graf 2 - Saldo nemocenského pojištění (2003 - 2006)

Tabulka 2: Vývoj příjmů a výdajů na důchodové pojištění (k 31.12.2006) v mld.Kč (bez nákladů na administraci systému)

Rok	Příjmy (v mld. Kč)	Výdaje (v mld. Kč)	Saldo (příjmy - výdaje) (v mld. Kč)
2003	202,8	220,3	-17,5
2004	235,8	225,2	10,6
2005	250,1	241,1	9
2006	268,5	266,3	2,2

Pojistněmatematická zpráva MPSV, www.cssz.cz

Tabulka 3: Vývoj příjmů a výdajů na nemocenské pojištění a ostatní dávky sociálního pojištění (k 31.12.2006) v mld. Kč (bez nákladů na administraci systému)

Rok	Příjmy (v mld. Kč)	Výdaje (v mld. Kč)	Saldo (příjmy - výdaje) (v mld. Kč)
2003	33,3	34,3	-1
2004	35,8	29,6	6,2
2005	37,7	31,7	6
2006	40,6	32,8	7,8

Pojistněmatematická zpráva MPSV, www.cssz.cz

Příloha 2 - Determinanty výběru pojistného; Ekonomický vývoj

Tabulka 4: Vývoj HDP (2001 - 2006)

Rok	HDP (v mld. Kč)	Roční růst (v %)
2001	2 352,2	2,5
2002	2 464,4	1,9
2003	2 577,1	3,6
2004	2 781,1	4,2
2005	2 978,2	6,1
2006	3 204,1	6,1

MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Tabulka 5: Vývoj inflace (1993 - 2006)

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Míra inflace (v %)	20,8	10	9,1	8,8	8,5	10,7	2,1	3,9	4,7	1,8	0,1	2,8	1,9	2,5

<http://www.finance.cz/ekonomika/ceny/cpi/>

Tabulka 6: Vývoj průměrné nominální mzdy v NH (2001 - 2005)

Rok	Mzda (Kč/měs.)		Vývoj mzdy (předchozí rok = 100%)	
	hrubá	čistá	Hrubá	čistá
2001	14 640	11 324	108,5	108,4
2002	15 711	12 082	107,3	106,7
2003	16 769	12 807	106,7	106,0
2004	17 882	13 601	106,6	106,2
2005	18 954	14 339	106,0	105,4

MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

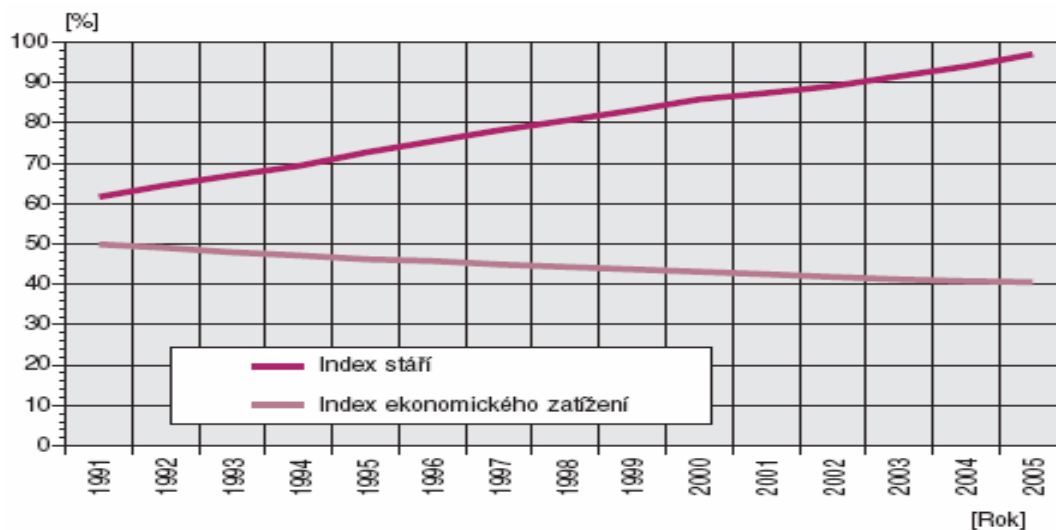
Příloha 3 - Determinanty výběru pojistného; Demografický vývoj

Tabulka 7: Věková struktura populace

Rok	Věková skupina						Celkem (tis. osob)
	0-14 let		15-64 let		65 a více let		
	(tis. osob)	(% obyvatel)	(tis. osob)	(% obyvatel)	(tis. osob)	(% obyvatel)	
2001	1 622	15,9	7 170	70,2	1 415	13,9	10 207
2002	1 590	15,6	7 196	70,5	1 418	13,9	10 204
2003	1 554	15,2	7 234	70,8	1 423	13,9	10 211
2004	1 527	14,9	7 259	71,0	1 435	14,0	10 221
2005	1 501	14,7	7 293	71,1	1 456	14,2	10 251

MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Graf 3 - Index stáří a index ekonomického zatížení

MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Tabulka 8: Úhrnná plodnost, střední délka života

Rok	Úhrnná plodnost	Střední délka života (počet let)					
		při narození		v 60 letech		v 65 letech	
		muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
2001	1,15	72,1	78,4	17,3	21,2	14	17,1
2002	1,17	72,1	78,5	17,3	21,3	13,9	17,2
2003	1,18	72	78,5	17,2	21,3	13,8	17,1
2004	1,23	72,6	79,4	17,6	21,6	14,2	17,5
2005	1,28	72,9	79,1	17,8	21,7	14,4	17,6

MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Příloha 4 - Determinanty výběru pojistného; Vývoj zaměstnanosti

Tabulka 9: Míra ekonomické aktivity

Rok	Celkem			55-59 let	60-64 let	55-64 let
	celkem	muži	ženy			
2001	60,0	69,4	51,3	54,3	18,2	39,0
2002	59,8	69,4	51,0	57,9	20,9	42,4
2003	59,4	68,7	50,8	60,4	21,9	44,2
2004	59,2	68,4	50,5	62,8	21,4	45,1
2005	59,4	68,7	50,6	65,4	23,0	47,0

MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Tabulka 10: Míra nezaměstnanosti (1993 - 2006)

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Nezaměstnanost	4,3	4,3	4	3,9	4,8	6,5	8,7	8,8	8,1	7,3	7,8	8,3	7,9	7,1

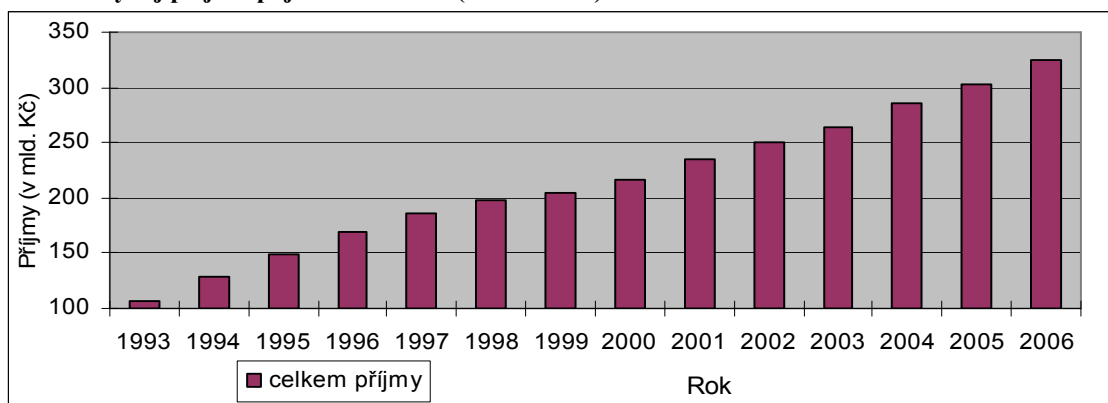
<http://www.finance.cz/ekonomika/prace/nezamestnanost/>

Tabulka 11: Vývoj příjmů pojistného v letech 1993 - 2007 (v mld. Kč)

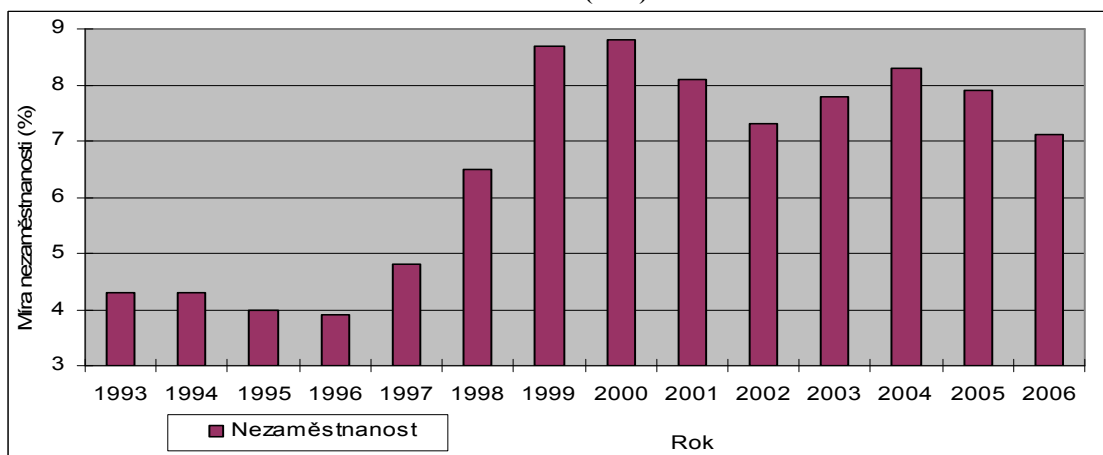
Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
celkem příjmy	106	128,7	149,5	168,9	185,5	198,1	204,6	215,7	234,8	250,3	264,2	285,1	302	324,4

ČSSZ

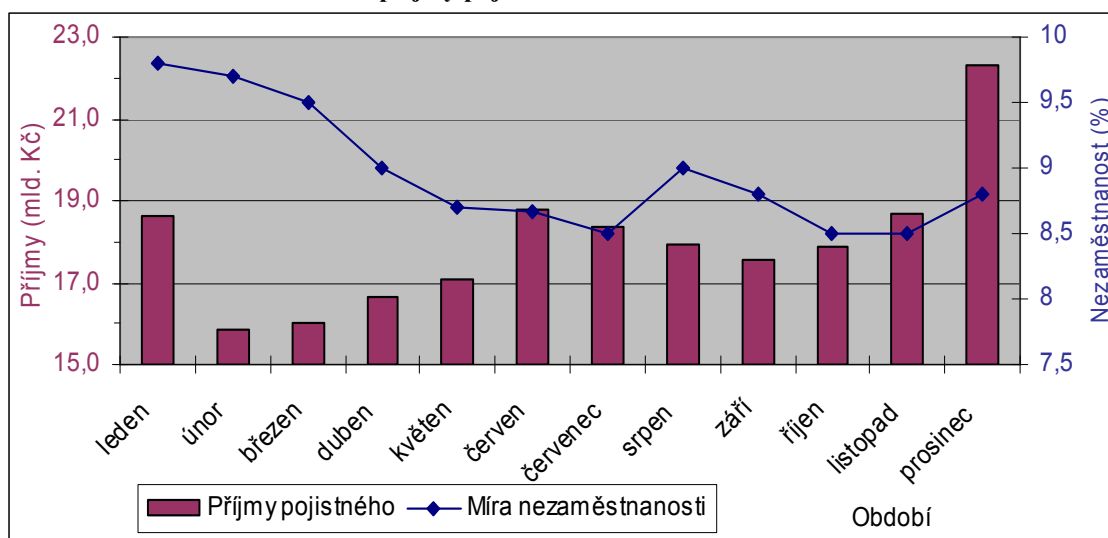
Graf 4 - Vývoj příjmů pojistného na SZ (1993 - 2006) v mld. Kč

Graf 5 - Míra nezaměstnanosti v letech 1993 - 2006 (v %)

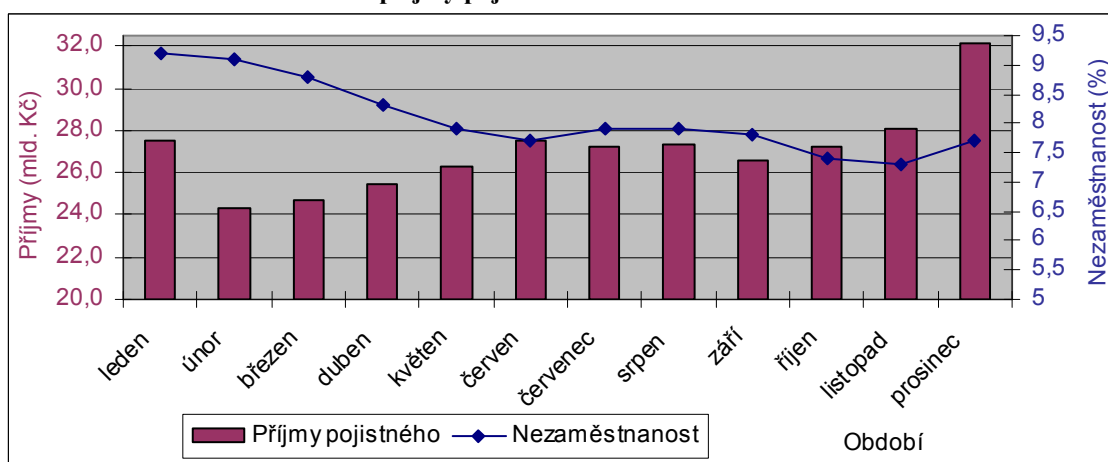

Graf 6 - Vliv nezaměstnanosti na příjmy pojistného v roce 2000

ČSSZ

Graf 7 - Vliv nezaměstnanosti na příjmy pojistného v roce 2006

ČSSZ

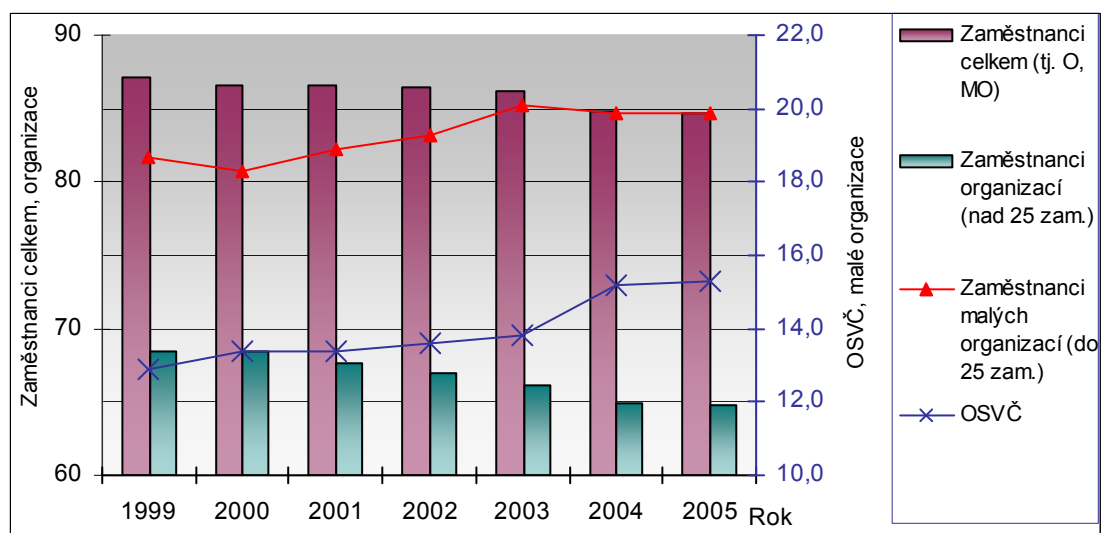
Příloha 5 - Pojistné na SZ; Poplatníci a plátcí pojistného

Tabulka 12: Počet a složení pojištěnců

Rok	celkem	Zaměstnanci		OSVČ	Celkem
		organizace	malé org.		
Počty (tis. osob)					
1999	4 117	3 234	883	610	4 727
2000	4 016	3 169	847	619	4 635
2001	4 066	3 177	889	628	4 694
2002	4 068	3 157	911	641	4 709
2003	4 020	3 084	936	646	4 666
2004	4 041	3 093	948	727	4 768
2005	4 085	3 127	958	740	4 825
Podíly na celkovém počtu pojištěnců (%)					
1999	87,1	68,4	18,7	12,9	100,0
2000	86,6	68,4	18,3	13,4	100,0
2001	86,6	67,7	18,9	13,4	100,0
2002	86,4	67,0	19,3	13,6	100,0
2003	86,2	66,1	20,1	13,8	100,0
2004	84,8	64,9	19,9	15,2	100,0
2005	84,7	64,8	19,9	15,3	100,0

(MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006)

Graf 8 - Struktura pojištěnců v letech 1999 - 2005 (v %)

MPSV, Pojistněmatematická zpráva 2006

Příloha 6 - Výše a výpočet pojistného na SZ

Tabulka 13: Výpočet pojistného u malé organizace

Položka	VZ	%	Vypočtené pojistné	Zaokrouhlené pojistné
Lavina František	15.252	8	1.220,16	1.221
Dejmeková Anna	8.730	8	698,40	699
Součet	23.982			1.920
Výpočet za MO	23.982	26	6.235,32	6.236
Pojistné celkem				8.156

ČSSZ

Příklad 1: Výpočet vyměřovacích základů a záloh na pojistné OSVČ (r. 2007)

Přehled za rok 2006 (OSVČ hlavní – min. RVZ = 60.420, MVZ = 5.035) (OSVČ vedlejší – min. RVZ = 24.168, MVZ = 2.014; rozhodná částka = 45.200)	
OSVČ hlavní, VZ je nižší než minimální (tj. záloha ve výši minimální - 1.491 Kč)	
Příjmy:	187.228
Výdaje:	106.294
<u>Příjmy – výdaje:</u>	<u>80.934</u>
Podnikala měsíců:	12
Průměrný měsíční příjem	6.745 = 80.934/12
MVZ pro rok 2006	3.373 = 50% x 6.745 (minimální MVZ je 5.035)
Základ pro zálohy	5.035
Měsíční zálohy pro r. 2007	1.491 Kč měsíčně = 29,6% x 5.035
OSVČ hlavní, VZ vyšší než minimální (tj. záloha vyšší než minimální - 1.491 Kč)	
Příjmy:	309.288
Výdaje:	106.294
<u>Příjmy – výdaje:</u>	<u>202.994</u>
Podnikala měsíců:	12
Průměrný měsíční příjem	16.916
MVZ pro rok 2006	8.458 = 50% x 16.916 (minimální MVZ je 5.035)
Základ pro zálohy	8.458
Měsíční zálohy pro r. 2007	2.504 Kč měsíčně = 29,6% x 8.458
OSVČ hlavní, ve ztrátě (tj. záloha ve výši minimální – 1.491 Kč)	
Příjmy:	99.228
Výdaje:	106.294
<u>Příjmy – výdaje:</u>	<u>0</u>
Podnikala měsíců:	12
Průměrný měsíční příjem:	0
MVZ pro rok 2006	0 = 50% x 0 (minimální MVZ je 5.035)
Základ pro zálohy	5.035
Měsíční zálohy pro r. 2007	1.491 Kč měsíčně = 29,6% x 5.035
OSVČ vedlejší, VZ vyšší než minimální (tj. záloha vyšší než minimální – 597 Kč)	
Příjmy	55.000
Výdaje	0
<u>Příjmy – výdaje:</u>	<u>55.000</u> (vyšší než 45.200, proto je povinně účastna DP)
Podnikala měsíců:	12
Průměrný měsíční příjem	4.584
MVZ pro rok 2006	2.292 = 50% x 4.584 (minimální MVZ je 2.014)
Měsíční zálohy pro r. 2007	679 Kč měsíčně = 29,6% x 2.292

OSVČ vedlejší, ve ztrátě (tj. záloha se neplatí, není povinně účastna DP)

Příjmy	99.228
Výdaje	106.294
<u>Příjmy – výdaje</u>	<u>0</u> (nižší než 45.200, proto není povinně účastna DP)
Podnikala měsíců:	12
Průměrný měsíční příjem	0
MVZ pro rok 2006	0 = 50% x 0 (minimální MVZ je 2.014)
Měsíční zálohy pro r. 2007	0 Kč

ČSSZ – interní vzdělávací materiály (Pojistné na sociální zabezpečení)

Příloha 7 - Výše průměrné platby připadající na poplatníka

Tabulka 14: Průměrný vyměřovací základ pro pojistné (2001 - 2005)

Průměrný VZ zaměstnanců (Kč/měs.)	2001	2002	2003	2004	2005
- zaměstnanců organizací	13 992	15 059	16 178	17 213	18 045
- zaměstnanců malých organizací	11 616	12 051	12 553	13 321	13 936
- zaměstnanců celkem	13 472	14 385	15 334	16 300	17 081
- OSVČ důchodově pojištěných	3 735	4 052	4 300	5 028	5 914
- OSVČ důchodově pojištěné/zaměstnanci celkem (%)	27,7	28,2	28,0	30,8	34,6
Průměrná mzda v NH (Kč/měs.)	14 642	15 711	16 769	17 882	18 954
Rozdíl průměrného VZ zaměstnanců a průměrné mzdy	-1 170	-1 326	-1 435	-1 582	-1 873
Podíl průměrného VZ zaměstnanců a průměrné mzdy	92,0	91,6	91,4	91,2	90,1

MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Příloha 8 - Úspěšnost výběru pojistného na SZ

Tabulka 15: Meziroční trend vývoje celkové úspěšnosti výběru pojistného a příslušenství (2002 - 2006)

Rok	Předpis (mil. Kč)	<i>Index růstu</i> <i>Předpisu</i> (v %)	Inkaso (mil. Kč)	<i>Index růstu</i> <i>Inkasa</i> (v %)	Úspěšnost výběru (v %)	<i>Index úspěšnosti</i> <i>výběru</i> (v %)
2002	251 258,3	105,3	250 349,5	106,6	99,6	101,3
2003	265 939,2	105,8	264 208,6	105,5	99,4	99,7
2004	283 282,2	106,5	285 064,1	107,9	100,6	101,3
2005	302 414,1	106,8	302 085,4	106,0	99,9	99,3
2006	321 353,8	106,3	324 349,9	107,4	100,9	101,0

ČSSZ

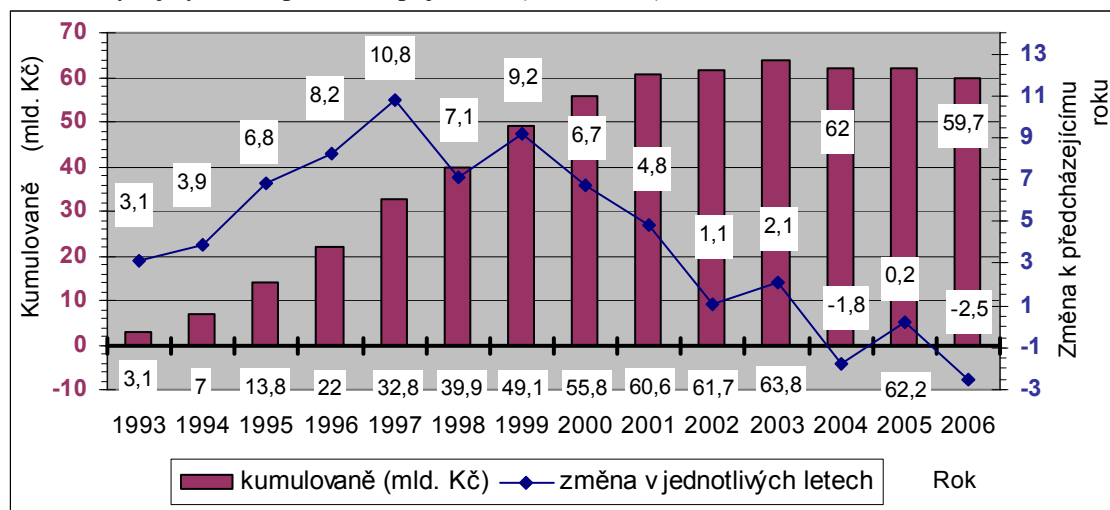
Tabulka 16: Meziroční trend vývoje celkové úspěšnosti výběru po zohlednění odpisu pohledávek

Rok	Odpisy (mil. Kč)	<i>Index růstu</i> <i>odpisů</i> (v %)	Upravený předpis (mil. Kč)	<i>Index růstu</i> <i>Upraveného</i> <i>předpisu</i> (v %)	Inkaso (mil. Kč)	Úspěšnost výběru (v %)	<i>Index</i> <i>Úspěšnosti</i> <i>výběru</i> (v %)
2002	4 190,3	478,2	255 448,6	106,6	250 349,5	98,0	100,0
2003	3 325,3	79,4	269 264,6	105,4	264 208,6	98,1	100,1
2004	4 820,3	145,0	288 102,5	107,0	285 064,1	99,0	100,8
2005	4 479,0	92,9	306 893,1	106,5	302 085,4	98,4	99,5
2006	4 638,1	103,6	325 992,0	106,2	324 349,9	99,5	101,1

ČSSZ

Příloha 9 - Pohledávky na pojistném SZ

Graf 9 - Vývoj výše nedoplatků na pojistném (1993 - 2006)

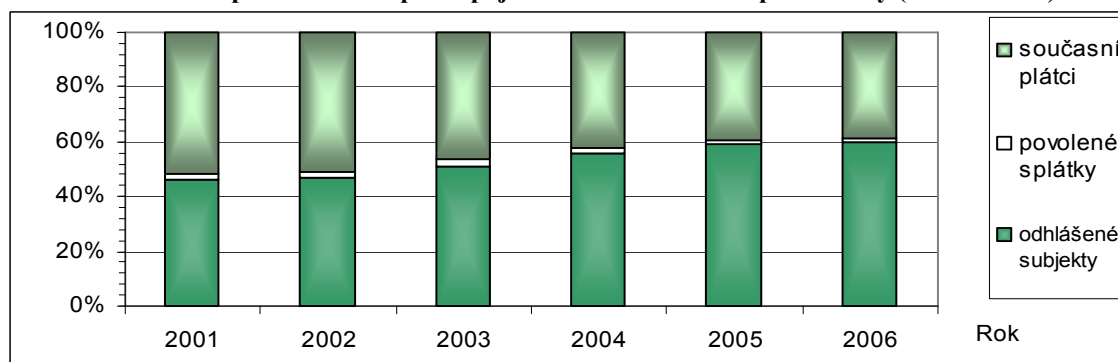
MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006; ČSSZ

Tabulka 17: Struktura pohledávek za plátcí pojistného (v mil. Kč)

Stav pohledávek k 31.12.	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Celkem	60 638	61 749	63 754	61 977	62 180	59 720
Vůči odhlášeným subjektům	27 897	29 147	32 609	34 720	36 777	35 604
V povolených splátkách	1 417	1 243	1 780	942	781	917
Vůči současným plátcům	31 324	31 359	29 365	26 314	24 622	23 199

ČSSZ – Závěrečná zpráva o činnosti 2006

Graf 10 - Struktura pohledávek za plátcí pojistného v % z celkové pohledávky (stav k 31.12.)

MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Tabulka 18: Pohledávky ČSSZ k 31.12.2006 (v mil. Kč)

	Plátce	Pohledávky		Pohledávky			procentní podíl (%)
		Celkem	na pojistném	na penále	na pokutách	na ostatním	
Odhlášení plátci	OSVČ	2 555,1	1 549,7	956,3	49,1		59,6
	MO	24 756,3	10 955,1	13 728,0	73,2		
	O	8 292,8	3 979,9	4 309,6			
	Σ	35 604,2	16 484,7	18 993,9			
Neodhlášení plátci	OSVČ	5 695,8	4 026,4	1 627,3	42,1		38,8
	MO	13 082,0	5 274,2	7 790,2	17,7		
	O	4 421,6	2 334,7	2 085,6	1,4		
	Σ	23 199,4	11 635,3	11 503,0	61,2		
Mezisoučet		58 803,6	28 119,9	30 496,8	186,9		
Splátkový režim	OSVČ	214,3				214,3	1,5
	MO	258,1				258,1	
	O	444,7				444,7	
	Σ	917,1				917,1	
Úhrn	OSVČ	8 465,1	5 576,1	2 583,5	91,2	214,3	100,0
	MO	38 096,4	16 229,3	21 518,1	90,9	258,1	
	O	13 159,1	6 314,5	6 395,1	4,8	444,7	
	Σ	59 720,7	28 119,9	30 496,8	186,9	917,1	
Procentní podíl (%)		100,0	47,1	51,1	0,3	1,5	

ČSSZ – Závěrečná zpráva, 2006

Příloha 10 - Vymáhání a právní zajištění pohledávek

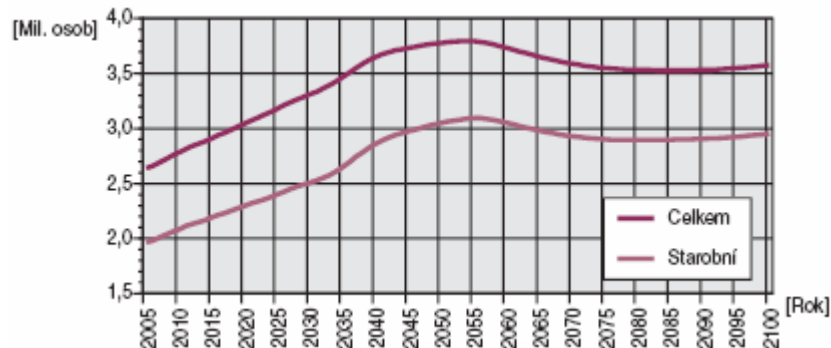
Tabulka 19: Vymáhání a právní zajištění pohledávek na pojistném vč. příslušenství k 31.12.2006

Rok	realizovaný výkon rozhodnutí			konkurzní řízení (příhlášky)	vyrovnací řízení
	celkem realizováno VR	správní	soudní		
2005	204 868	144 073	60 795	1 273	8
2006	201 635	137 601	64 034	1 168	1
2005	uplatňovaná pohledávka	6 565	5 570	1 575	54,2
2006	(mil. Kč)	6 557	5 520	1 569	47,1
2005	uspokojená pohledávka	3 140	951	132	0,177
2006	(mil. Kč)	3 135	822	316	1,1

ČSSZ

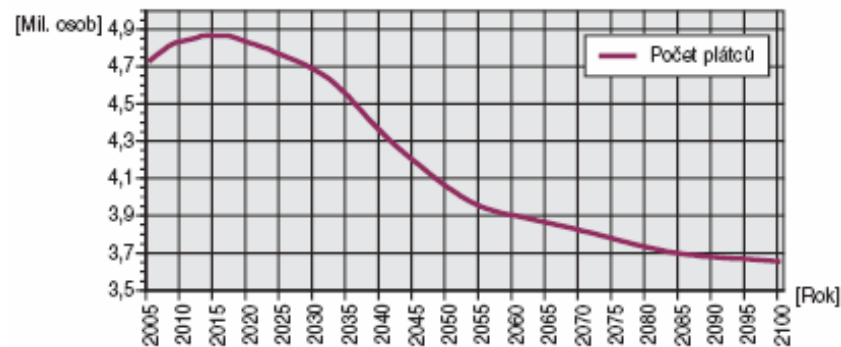
Příloha 11 - Prognóza vývoje důchodového pojištění

Graf 11 - Počet důchodců (2005 - 2100)

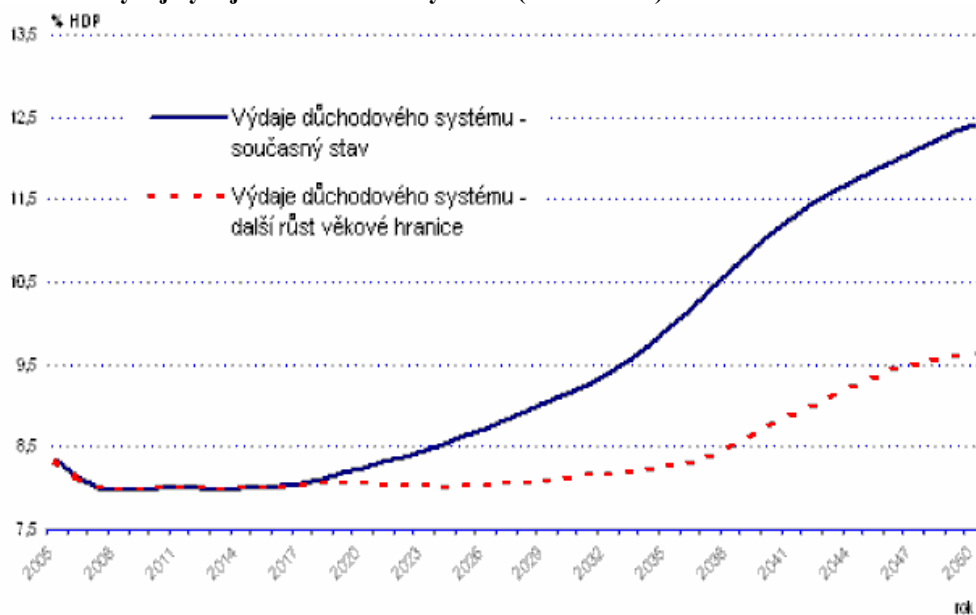
MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Graf 12 - Počet plátců (2005 - 2100)

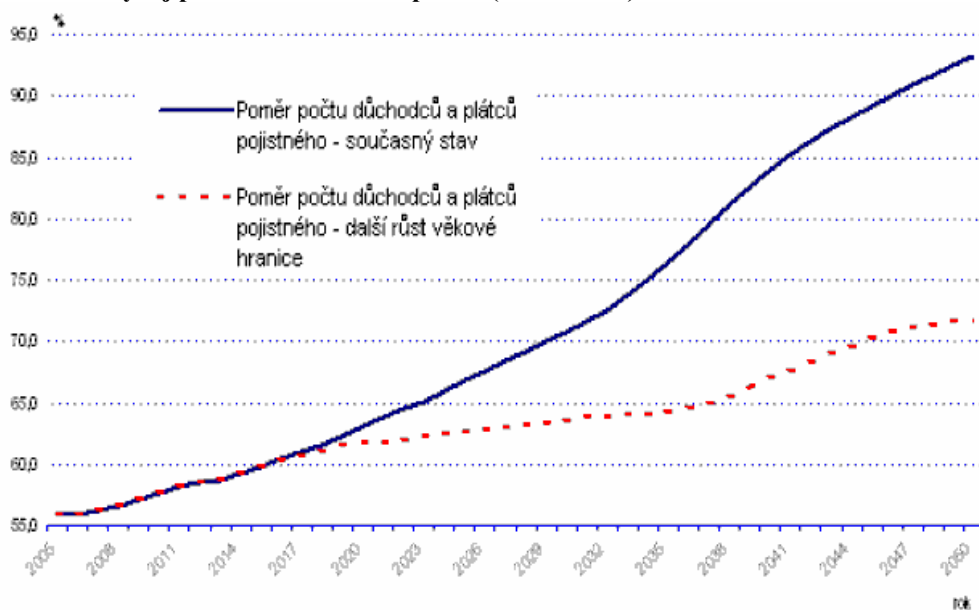
MPSV – Pojistněmatematická zpráva 2006

Graf 13 - Vývoj výdajů důchodového systému (2005 - 2060)

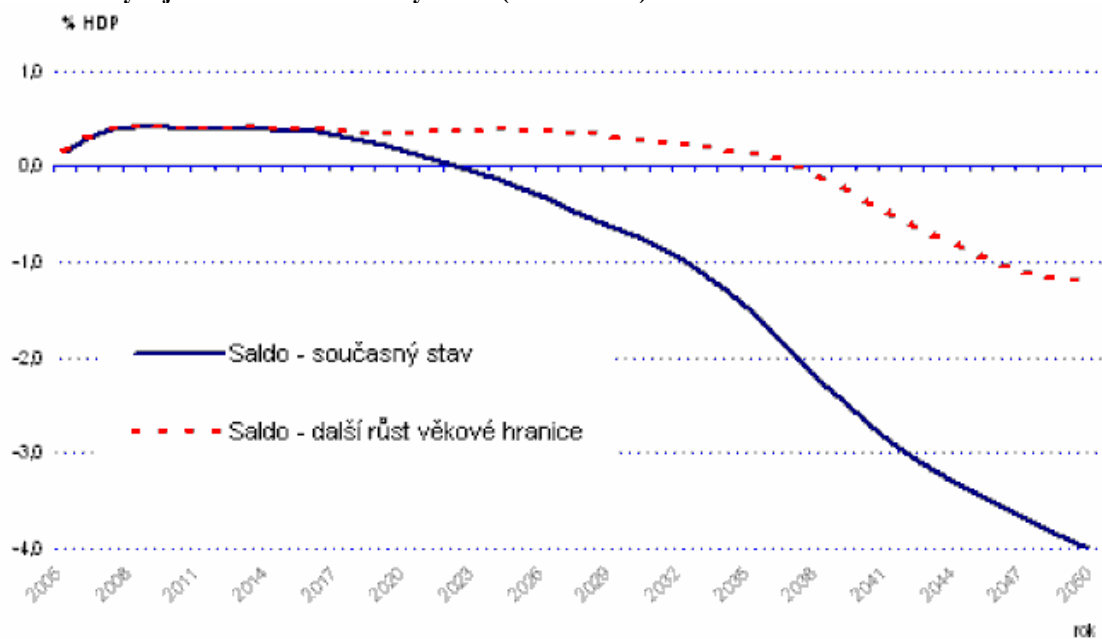
Národní strategická zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech

Graf 14 - Vývoj poměru důchodců a plátců (2006 - 2060)

Národní strategická zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech

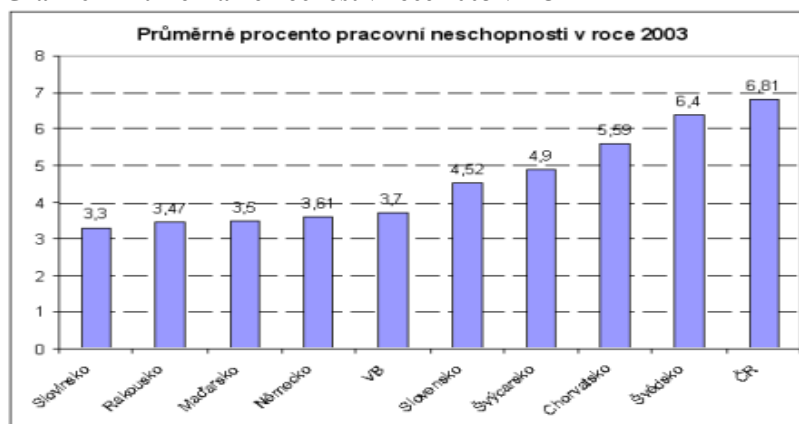
Graf 15 - Vývoj salda důchodového systému (2006 - 2060)

Národní strategická zpráva o přiměřených a udržitelných důchodech

Příloha 12 - Průměrná nemocnost EU (rok 2003) v %

Graf 16 - Průměrná nemocnost v roce 2003 v EU

<http://www.mesec.cz/clanky/nemocni-jsme-stale-vic/>